SIGMUND FREUD

Bir Yanılsamanın Geleceği ve Neden Savaş?

OLİMPOS®

SIGMUND FREUD

Bir Yanılsamanın Geleceği
ve
Neden Savaş?

OLİMPOS®

Bir Yanılsamanın Geleceği ve Neden Savaş?
Sigmund Freud
Orijinal Adı: The Future of An Illusion - Why War?

© 2024, Olimpos Yayınları

Çeviren: Damla Atamer
Editör: Özge Bilge Kara
Son Okuma: Rüya Telli
Sayfa Tasarımı: Fatma Can Yıldırım

1. Baskı: Haziran 2024
ISBN: 978-625-6029-15-6

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Olimpos Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti'ye aittir. Yayınevinden izin alınmadan kısmen ya da tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

OLİMPOS YAYINLARI
Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. Yılanlı Ayazma Yolu No:8 K:1 D:2
Davutpaşa / İstanbul
Tel: (0212) 544 32 02 (pbx) Sertifika No: 42056
www.olimposdukkan.com - info@olimposyayinlari.com

Baskı: KA BASIM
Topkapı Mahallesi Topkapı Maltepe Cad. Çaycılar İş Hanı
No:15 Kat:4 Zeytinburnu / İstanbul Sertifika No: 44064

SIGMUND FREUD

Bir Yanılsamanın Geleceği
ve
Neden Savaş?

OLİMPOS®

Editörün Notu

Sigmund Freud'un, ilk baskısı Almanca olarak 1927 yılında Leipzig, Zürih ve Viyana'da yapılan *Bir Yanılsamanın Geleceği* isimli çalışma ilk kez 1928'de İngilizceye çevrilmiştir. Eserin Türkçe çeviri için temel alınan baskısı 1961 yılında yapılan New York baskısıdır. Eser James Strachey editörlüğünde W. W. Norton & Company Inc. tarafından yayımlanmıştır. 1932 yılında Albert Einstein ile mektuplaşması olan *Neden Savaş?* isimli çalışma ise 1950'de İngilizceye çevrilmiştir. Bu eserin Türkçe çeviri için temel alınan baskısı ise 1964 yılında yine James Strachey editörlüğünde Londra'daki The Hogart Press'te yayımlanmıştır.

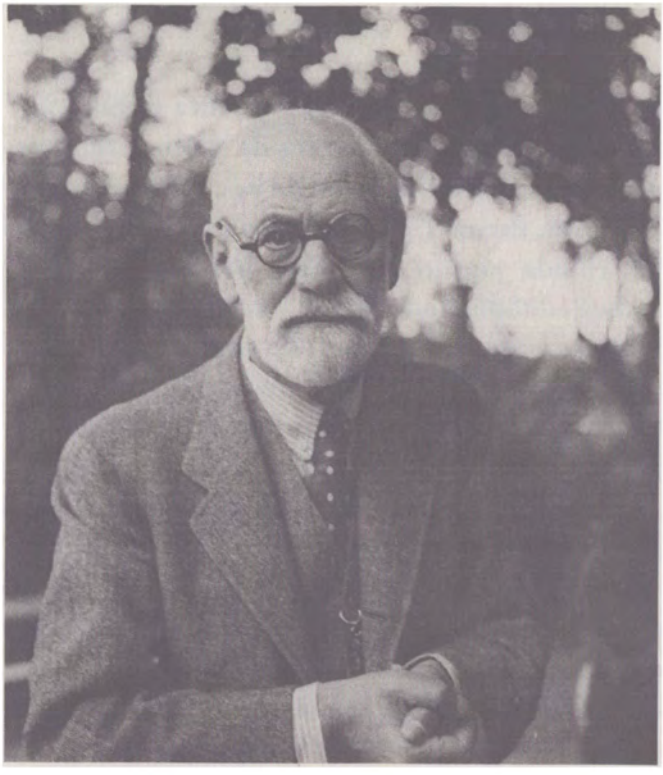
Çeviriye baz alınan eserdeki dipnotlar Türkçe okuyan okur gözetilerek eklenmiştir. Çevirideki dipnotların kime ait oldukları,

– Sigmund Freud'un kendi notları için (F.n.),

– Esas alınan İngilizce yayın editörü James Strachey'nin notu için (S.n.)

– Türkçe yayın editörünün notu için (e.n.)

– Çevirmenin notu için (ç.n.) kısaltmalarından anlaşılabilir.

1856 – 1939

Sigmund Freud Hakkında

Avusturyalı nörolog ve psikanalizin kurucusu Sigmund Freud, 6 Mayıs 1856'da Freiberg, Moravya'da (şimdiki adı Příbor, Çekya) doğdu. Babası Jakob mesafeli ve otoriter bir karaktere sahipken annesi Amalia ise oldukça merhametli ve duygusal bir kişilikti. Freud henüz üç yaşındayken ekonomik nedenlerle Leipzig'e taşınan aile, bir yıl sonra Viyana'ya göçtü ve 1938'deki Nazi ilhakına kadar orada kaldı.

Freud 1873'te Sperl Lisesi'nden, 1881'de de tıp doktoru unvanıyla Viyana Üniversitesi'nden mezun oldu. Nöropatoloji alanına doçent olarak atanmasını takiben beyin sapıyla alakalı önemli araştırmalar yürüttü ve kokainin medikal yararları üzerine çalıştı. Psikolojik bozuklukların beyinden ziyade zihinden kaynaklanma ihtimalini ortaya koydu.

1886 yılında Martha Bernays ile evlendi. Bu birliktelikten geleceğin ünlü psikanalistlerinden Anna Freud'un dâhil olduğu altı çocuk dünyaya geldi. Evliliğinden kısa bir süre sonra, psikanaliz üzerine çalışan Doktor Wilhelm Fliess ile dostlukları başladı. İkili, on beş yıl boyunca birlikte çalışmalar yürüttü. Freud'un cinsellikle alakalı pek çok teorisi dostu tarafından da teşvik edildi.

Freud nöropsikolojide klinik uygulamaya döndükten sonra Bergasse 19'da kurduğu ofisi neredeyse yarım asır boyunca danışma odası olmayı sürdürdü. Freud'un histeriyle

ilgili çalışmaları, ilk başlarda daha çok kadın cinselliğine ve bunların nevrotik ifade potansiyeline odaklanırken psikanalizin evrenselliği için bu kapsamı genişletme ihtiyacı doğdu. Böylelikle erkek ruhunu da çalışmalarına dâhil etmek üzere, bir risk alarak kendi tecrübelerini genelleme yöntemini izledi. Freud'un "kendini analiz" yöntemi onunla başlayıp yine onunla son bulan bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

1908'de kurulan Viyana Psikanaliz Derneği, Freud'un hayatı için bir dönüm noktası oldu. Otto Rank, Alfred Adler, Carl Gustav Jung gibi önemli kişilerle çalıştı. Jung ile Psikanaliz Kongresi'ne katıldılar ve ABD'nin çeşitli yerlerinde konferanslar verdiler. Freud'un çalışmaları ve psikanaliz, Hollywood'da fazlasıyla ilgi uyandırdı. Freud sinema sektörü ile iş birliği yapmayı reddetse de bu endüstride onun çalışmalarına öykünen pek çok ürün ortaya kondu.

1923'te üst çene ve damak kanseri tanısı konmasıyla ilerleyen yıllarda sağlığı onun için yoğun bir gündem oldu ve pek çok operasyon geçirdi. Konuşma ve yemek yemeyle alakalı sorunlar yaşadı. Nazilerin Viyana'ya gelmesiyle, kızı Anna Freud ile Londra'ya yerleşerek 1939'daki ölümüne dek çalışmalarına orada devam etti.

Freud'un ortaya koyduğu psikanaliz çalışmaları; psikoloji, psikiyatri, çağdaş felsefe, edebiyat, popüler kültür ve pek çok beşerî bilimi etkilemeye hâlen devam etmektedir.

Bir Yanılsamanın Geleceği

I

Belirli bir uygarlıkta uzunca bir süre yaşayan biri o uygarlığın kökenlerinin ne olduğunu ve hangi açıdan geliştiğini zamanla keşfetmeye çalıştığında, bazen diğer tarafa bakıp önünde daha başka hangi kaderin bulunduğunu ve hangi dönüşümlere yazgılı olduğunu sorma isteği duyar. Ne var ki çok geçmeden, böyle bir araştırmanın değerinin henüz başlangıçtan itibaren çeşitli faktörler nedeniyle düştüğü görülür. Hepsinden önemlisi, insan faaliyetlerini tüm kapsamıyla inceleyebilen kişiler sayılıdır. Çoğu insan kendini tek veya birkaç alanla sınırlamak durumunda kalmıştır. Bununla birlikte bir insan, geçmişi ve bugünü ne kadar az tanırsa, onun geleceğe ilişkin yargısının da o kadar güvensiz olduğu ortaya çıkacaktır. Ayrıca böyle bir yargıda başka bir zorluk daha vardır ki o da bireyin öznel beklentilerinin değerlendirilmesinin zor bir rol oynamasıdır. Bunların, kendi deneyimindeki tamamen kişisel faktörlere, mizacının, başarısının ya da başarısızlığının kendisine dikte ettiği üzere, hayata karşı tutumunun az ya da çok iyimserliğine bağlı olduğu ortaya çıkar. Son olarak da genel olarak insanların şimdiki zamanlarını, içerikleri hakkında bir tahminde bulunmaksızın, tabiri caizse safça deneyimlemeleri gibi ilginç bir gerçek kendini hissettiriyor;

geleceği yargılayabilecekleri bir bakış açısı oluşturmadan önce, ilk olarak kendilerini ondan uzaklaştırmaları, yani şimdiki zamanın geçmiş olması gerekir.

Dolayısıyla, uygarlığımızın olası geleceği hakkında bir görüş bildirmenin cazibesine kapılan herkesin, az önce işaret ettiğim zorlukların yanı sıra genel olarak herhangi bir kehanete atfedilen belirsizliği de kendine hatırlatması yerinde olacaktır. Bundan benim açımdan şu sonuç çıkıyor ki, çok büyük bir görevden önce aceleyle geri çekileceğim ve şimdiye kadar ilgimi çeken küçük toprak parçasını, genel düzen içindeki konumunu belirler belirlemez derhâl arayacağım.

İnsan yaşamının kendisini hayvan statüsünün üzerine çıkardığı ve insan yaşamının hayvan yaşamından farklılaştığı tüm yönlerini kastettiğim insan uygarlığı, ayrıca kültür ile uygarlık arasında ayrım yapmayı zül sayıyorum, bildiğimiz üzere gözlemciye iki yön sunar: Bir yanda, insanların doğanın güçlerini kontrol etmek ve insan ihtiyaçlarının karşılanması için doğanın zenginliğini elde etmek amacıyla edindikleri tüm bilgi ve kapasite bulunurken diğer yanda, insanların birbirleriyle ilişkilerini ve özellikle mevcut zenginliğin dağılımını ayarlamak için gereken tüm düzenlemeler vardır. Uygarlığın bu iki eğilimi birbirinden bağımsız değildir. Bunun birinci nedeni, insanların karşılıklı ilişkilerinin mevcut zenginliğin mümkün kıldığı içgüdüsel tatminin miktarından derinden etkilenmesidir. İkincisi, bir bireyin bir başkasıyla ilişkili olarak, diğer kişinin çalışma kapasitesini kullanması veya onu cinsel bir nesne olarak seçmesi koşuluyla, kendisinin de

zenginlikten pay alabilmesidir. Üçüncü neden ise, her ne kadar uygarlığın, evrensel insan ilgisinin bir nesnesi olduğu varsayılsa da her bireyin aslında uygarlık düşmanı olmasıdır.[1] İnsanların, her ne kadar tecrit hâlinde var olabilseler de uygarlığın komünal bir yaşamı mümkün kılmak için kendilerinden beklediği fedakârlıkları ağır bir yük olarak görmeleri dikkat çekicidir. Dolayısıyla uygarlığın bireye karşı savunulması gerekir ve uygarlığa ilişkin düzenlemeler, kurumlar ve emirler bu göreve yöneliktir. Bunlar, yalnızca belli bir servet dağılımını sağlamayı değil, aynı zamanda bu dağılımı sürdürmeyi de amaçlarlar ve aslında, doğanın fethine ve zenginlik üretimine katkıda bulunan her şeyi insanların düşmanca dürtülerine karşı korumak zorundalardır. Nasıl ki insan yaratımları kolaylıkla yok edilebilirse, onları inşa eden bilim ve teknoloji de yine onların yok edilmesi için kullanılabilir.

Böylece insan uygarlığın, iktidar ve baskı araçlarına nasıl sahip olunacağını kavrayan bir azınlık tarafından, direnen çoğunluğa dayatılan bir şey olduğu izlenimi ediniyor. Elbette ki bu zorlukların, uygarlığın doğasından kaynaklanmadığını, şimdiye dek geliştirilmiş olan kültür formlarının kusurlarınca belirlendiğini varsaymak doğaldır. Aslında bu kusurları açıklamak zor değil. İnsanlık doğa üzerindeki denetiminde sürekli ilerlemeler kaydetmiş olsa da ve daha da büyük ilerlemeler kaydetmeyi beklese

1 Bireylerin uygarlığa karşı düşmanlığı bu eserin ilk bölümlerinde büyük rol oynamaktadır. Freud iki yıl sonra *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları* (1930a) adlı eserinde bu konuya dönüp daha kapsamlı bir tartışma sunar. (S.n.) Bahsi geçen eserin Türkçesi için: Sigmund Freud, *Uygarlığın Hoşnutsuzluğu*, çev. S. Pişkinsoy, İstanbul: Olimpos Yayınları, 2021. (e.n.)

de insan ilişkilerinin yönetiminde benzer bir ilerlemenin kaydedildiğini kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Zaten muhtemelen tıpkı şimdi olduğu gibi her dönemde pek çok insan, bu şekilde elde edilen küçük uygarlığın gerçekten de savunulmaya değer olup olmadığını kendisine sormuştur. İnsan ilişkilerinin, zorlamadan ve içgüdülerin bastırılmasından vazgeçilerek, uygarlıktan duyulan memnuniyetsizliğin kaynaklarını ortadan kaldırarak ve böylece iç uyumsuzluktan etkilenmeden insanların kendilerini zenginlik elde etmeye ve ondan keyif almaya adayabilecekleri şekilde yeniden düzenlenmesinin mümkün olması gerektiği düşünülebilir. Böyle bir durum altın çağ olabilirdi ama gerçekleşip gerçekleşmeyeceği şüphelidir. Görünüşe göre her uygarlık zorlama ve içgüdülerden vazgeçme üzerine inşa edilmelidir; zorlama sona ererse insanların çoğunluğunun yeni zenginlik elde etmek için gerekli çalışmaları yapmaya hazır olacağına bile kesin gözüyle bakamayız. Sanırım tüm insanlarda yıkıcı ve dolayısıyla anti-sosyal ve anti-uygar eğilimlerin mevcut olduğu ve çok sayıda insanda bunların toplumdaki davranışlarını belirleyecek kadar güçlü olduğu gerçeğini hesaba katmak gerekir.

Bu psikolojik gerçek, uygarlığa ilişkin yargılarımız açısından belirleyici bir öneme sahiptir. İlk başta bunun özünün, zenginlik elde etmek amacıyla doğayı kontrol etmekte yattığını ve onu tehdit eden tehlikelerin, bu zenginliğin insanlar arasındaki uygun dağılımıyla ortadan kaldırılabileceğini düşünebilecek olsak da artık vurgunun maddeden zihne kaydığı görülmektedir. Belirleyici soru, insanlara dayatılan içgüdüsel fedakârlıkların yükünü ha-

fifletmenin, insanları zorunlu olarak maruz kalması gerekenlerle uzlaştırmanın ve bunun karşılığında onlara bir tazminat sağlamanın mümkün olup olmadığı, mümkünse de ne ölçüde mümkün olduğudur. Kitlenin bir azınlık tarafından kontrol edilememesi, uygarlık çalışmalarında baskıdan vazgeçilmesi kadar imkânsızdır. Çünkü kitleler tembel ve akılsızdır; içgüdüsel feragatten hoşlanmazlar ve bunun kaçınılmazlığı konusunda argümanlarla ikna edilmeleri gerekmez ve bu kitleleri oluşturan bireyler disiplinsizliklerini ortaya saçma konusunda birbirlerine destek olurlar. Yalnızca örnek oluşturabilen ve kitlelerin lider kabul ettikleri bireylerin etkisiyle, uygarlığın bağlı olduğu işleri yapmaya ve feragatlere katlanmaya ikna edilebilirler. Bu liderlerin, yaşamın gereklilikleri konusunda üstün bir anlayışa sahip ve kendi içgüdüsel arzularına hâkim olma düzeyine ulaşmış kişiler olması durumunda hiçbir sorun yoktur. Ancak nüfuzlarını kaybetmemek için kitlenin kendilerine gerekenden fazla boyun eğmesine izin vermeleri tehlikesi vardır ve bu nedenle iktidar araçlarını ellerinde bulunduran bu kişilerin, kitleden bağımsız olmaları gerekli görünmektedir. Kısaca açıklamak gerekirse, uygarlık düzenlemelerinin ancak belirli bir dereceye kadar zorlama ile sürdürülebilmesinin iki insan fıtratına dayanan iki yaygın nedeni vardır: İnsanların kendiliklerinden çalışmaya düşkün olmamaları ve sunulan argümanların, tutkularına karşı hiçbir işe yaramaması.

Bu iddialara yapılacak itirazları biliyorum. Burada tasvir edilen ve uygarlık çalışmalarında zorlamadan vazgeçilemeyeceğini kanıtlaması beklenen insan kitlelerinin karakte-

ristiğinin, bizzat kültürel düzenlemelerdeki kusurların bir sonucu olduğu ve bunun sonucunda da insanların küskün, intikamcı ve ulaşılamaz hâle geldiği söylenecektir. İyilikle yetiştirilen, yüksek akıl sahibi olmayı öğreten, uygarlığın faydalarını erken yaşta deneyimleyen yeni nesillerin uygarlığa karşı tutumu farklı olacaktır. Onu kendilerine ait bir mülk gibi görecekler ve onun uğruna, korunması için gerekli olan işler ve içgüdüsel tatminler konusunda fedakârlıklar yapmaya hazır olacaklar. Bunu zorlama olmadan yapabilecekler ve liderlerinden de farkları çok az olacak. Eğer şimdiye dek hiçbir kültür bu nitelikte insan kitleleri yaratamadıysa, bunun nedeni, hiçbir kültürün insanları böyle düzenlemeleri, özellikle de çocukluktan itibaren etkileyecek düzenlemeleri, henüz tasarlamamış olmasıdır.

Doğa üzerindeki kontrolümüzün şu anki aşamasında bu tür kültürel düzenlemeler oluşturmanın mümkün olup olmadığı veya en azından henüz mümkün olup olmadığı şüpheli olabilir. Gelecek nesillerin eğitimcileri olarak görev yapacak üstün, şaşmaz ve çıkarsız liderlerin sayısının nereden geleceği sorulabilir, ayrıca bu niyetlerin gerçekleştirilebilmesi için kaçınılmaz olarak gerekli olacak muazzam miktardaki baskıyı düşünmek endişe verici olabilir. Planın büyüklüğü ve uygarlığın geleceği açısından önemi tartışılamazdır. Bu teori sağlam bir şekilde insanın çok çeşitli içgüdüsel eğilimlerle donatılmış olduğu ve bunların nihai gidişatının erken çocukluk deneyimleriyle belirlendiği yönündeki psikolojik keşfe dayanmaktadır. Ancak insanın eğitim kapasitesinin sınırlamaları, yine aynı neden-

den dolayı, kültürde böyle bir dönüşümün etkinliğini de sınırlar. Farklı bir kültürel ortamın, insan kitlelerinin ve insani meselelerin yönlendirilmesini bu kadar zorlaştıran iki özelliğini ortadan kaldırmasının mümkün olup olmadığı ve ne ölçüde mümkün olacağı sorgulanabilir. Henüz bunun deneyi yapılmadı. Muhtemelen insanlığın belirli bir yüzdesi (patolojik bir eğilim veya aşırı içgüdüsel güç nedeniyle) her zaman asosyal kalacaktır ama eğer bugün uygarlığa düşman olan çoğunluğu, azınlık hâline getirmek mümkün olsaydı, çok şey, belki de başarılabilecek her şey, başarılmış olurdu.

Araştırmam için koyduğum çizgiden çok fazla sapmış olduğum izlenimi vermek istemem. Bu nedenle, Avrupa ile Asya arasındaki uçsuz bucaksız topraklarda şu anda sürmekte olan büyük uygarlık deneyi hakkında en ufak bir yargıda bulunma niyetinde olmadığıma dair açık bir güvence vereyim.[2] Uygulanabilirliği konusunda karar verecek, kullanılan yöntemlerin uygunluğunu test edecek veya niyet ile uygulama arasındaki kaçınılmaz uçurumun genişliğini ölçecek ne özel bir bilgim var ne de öyle bir kapasitem. Orada hazırlık aşamasındaki şey henüz tamamlanmadı, bu nedenle de uzun süredir sağlamlaşan uygarlığımızı konu edindiğimiz bu araştırmanın sınırları dışında kalıyor.

2 Bkz. *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları* (1930a) isimli eserin beşinci bölümündeki ve *Neden Savaş*'ın iki noktasındaki bazı açıklamalar ve *Yeni Giriş Dersleri*'nin sonuncusundaki (1933a) uzun tartışma. (S.n.)

II

Farkında olmadan ekonomik alandan psikoloji alanına kaydık. İlk başta uygarlığın varlıklarını, mevcut zenginliklerde ve bunların dağılımına ilişkin düzenlemelerde aramaya meyilliydik. Ancak her uygarlığın, çalışma zorunluluğuna ve içgüdülerin reddine dayandığının, dolayısıyla da bu taleplere maruz kalanların muhalif davranmasını kaçınılmaz olarak tetiklediğinin farkındalığıyla, uygarlığın esas olarak veya yalnızca zenginliğin kendisinden, onu elde etme yollarından ve dağılımına ilişkin düzenlemelerden oluşamayacağı açıkça ortaya çıkmıştır. Çünkü uygarlık katılımcılarının isyankârlığı ve yok edici çılgınlığı bunları tehdit eder. Artık zenginliğin yanı sıra uygarlığın da savunulabileceği araçlarla karşı karşıyayız. Bunlar, baskı önlemleri ile birlikte insanları uygarlıkla uzlaştırmayı ve fedakârlıklarının karşılığını vermeyi amaçlayan diğer önlemlerdir. Bunları uygarlığın zihinsel varlıkları olarak tanımlayabiliriz.

Terminolojinin tek olması adına, bir içgüdünün tatmin edemeyeceği şeyi *hayal kırıklığı*, hayal kırıklığının tesis edildiği düzenlemeyi *yasak* ve yasağın sonucunda karşımıza çıkan durumu *yoksunluk* olarak tanımlayacağız. İlk adım, herkesi etkileyen yoksunluklar ile herkesi

değil, yalnızca grupları, sınıfları ve hatta tek tek bireyleri etkileyen yoksunluklar arasında ayrım yapmak olacak. Bu yoksunlukların hâlâ geçerli olduğunu ve uygarlığa karşı düşmanlığın çekirdeğini oluşturmayı sürdürdüğünü şaşırtıcı bir şekilde gördük. Bunların altında acı çeken içgüdüsel istekler her çocukta yeniden hayata gelir; bir insan sınıfı daha vardır: Nevrotikler. Bunlar, hayal kırıklıklarına zaten asosyal davranışlarla tepki veren kişilerdir. Bu içgüdüsel arzular arasında ensest, yamyamlık ve öldürme arzusu da yer alır. Herkesin reddetme konusunda birleşmiş gibi göründüğü arzular ile uygarlığımızda izin verilip verilmeyeceği konusunda çok canlı bir tartışmanın var olduğu diğer arzuları aynı kefeye koymak garip gelse de psikolojik açıdan bunu yapmak yerindedir. Uygarlığın bu en kadim içgüdüsel isteklere karşı tutumu da hiçbir şekilde tekdüze değildir. Görünüşte tek başına yamyamlık evrensel olarak yasaklanmış ve psikanalitik olmayan görüşe göre tamamen aşılmıştır. Ensest arzuların gücü ise bunlara yönelik yasağın arkasında hâlâ hissedilebilmektedir ve belirli koşullar altında, öldürmek uygarlığımızca hâlâ uygulanıyor, hatta gerçekten de emrediliyor. Bununla birlikte nasıl ki yamyamlık şimdi kabul edilemez bir şeyse, günümüzde izin verilen başka arzuların tatminlerinin de aynı şekilde algılanacağı kültürel gelişmelerin bizleri bekliyor olması da mümkündür.

Bu ilk içgüdüsel feragatler, daha sonraki tüm içgüdüsel feragatler için de önemini koruyan psikolojik bir faktörü zaten içermektedir. İnsan aklının ilk çağlardan bu yana hiçbir gelişme göstermediği, bilim ve teknolojideki geliş-

melerin dışında, tarihin başlangıcındaki durumu ile bugünkü durumunun aynı olduğu doğru değildir. Zihinsel gelişmelerden birini hemen belirtebiliriz: Özel bir zihinsel temsilci olan insanın süper egosu dış zorlamayı devralarak emirleri arasına dâhil ettiğinden, dış zorlamanın yavaş yavaş içselleştirilmesi insan gelişiminin gidişatına uygun olarak gerçekleşir.[3] Her çocuk bu dönüşüm sürecini bize gösterir ve ancak bu şekilde ahlaki ve sosyal bir varlık hâline gelir. Süper egonun bu şekilde güçlendirilmesi, psikoloji alanında en değerli kültürel kazançtır. Süper ego, içinde geliştiği insanları uygarlığın muhalifleri olmaktan çıkarıp onun araçları hâline getirir. Bir kültürel birimde bu kişilerin sayıları ne kadar fazlaysa, kültürü de o denli güvende olur ve dış zorlama önemlerinden o denli vazgeçebilir. Bu içselleştirmenin derecesi çeşitli içgüdüsel yasaklar arasında büyük farklılıklar gösterir. Bahsi geçen en eski kültürel taleplere ilişkin olarak, nahoş bir istisna olan nevrotikleri bir kenara bırakırsak, içselleştirmenin oldukça kapsamlı bir şekilde başarıldığı görülmektedir. Buna karşın, diğer içgüdüsel iddialara döndüğümüzde durum değişir. Burada büyük bir çoğunluğun bu noktalardaki kültürel yasaklara ancak dış zorlamaların baskısı altında olunca, yani yalnızca bu zorlamanın etkili olduğu ve korkuttuğu sürece, uyduğunu şaşkınlık ve kaygıyla gözlemliyoruz. Bu, aynı zamanda uygarlığın ahlaki talepleri olarak bildiğimiz ve aynı şekilde herkeste uygulanabilir olan şeyler için de geçerli. İnsanın ahlaki güvenilmezliğine ilişkin deneyimlerinin çoğu bu kategoriye girer. Cinayetten ve ensestten

3 Bkz. *Ego ve Id* (1923b), Bölüm III, Standart baskı, 19; 28 ve devamı. (S.n.)

kaçınan ama açgözlülüklerinin, saldırgan dürtülerinin ya da cinsel arzularının tatminini inkâr etmeyen ve cezasız kalabildikleri sürece yalan, sahtekârlık ve iftira yoluyla başkalarına zarar vermekten kaçınmayan az uygarlaşmış insanlar mevcuttur ve bu, hiç şüphesiz uygarlığın pek çok çağında da daima böyle olmuştur.

Toplumun yalnızca belirli sınıflarına uygulanan kısıtlamalara dönersek, apaçık ve her zaman kabul edilen bir durumla karşılaşırız. Bu ayrıcalıklı olmayan sınıfların, ayrıcalıklı olanların ayrıcalıklarını kıskanmaları ve kendilerini fazla yoksunluklarından kurtarmak için ellerinden geleni yapmaları beklenebilir. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ilgili kültürde kalıcı bir hoşnutsuzluk devam edecektir, bu da tehlikeli isyanlara sebep olabilir. Bununla birlikte, eğer bir uygarlık, katılımcılarının bir kısmının tatmininin bir başka ve belki de daha büyük bir kısmın bastırılmasına bağlı olduğu bir noktanın ötesine geçmemişse ki günümüz kültürlerinin tümünde durum böyledir, bastırılanların, varlığını emekleriyle mümkün kıldıkları ama zenginliğinden çok az pay aldıkları bir kültüre karşı yoğun bir düşmanlık beslemeleri anlaşılabilirdir. Böyle bir durumda, bastırılanların kültürel yasakları içselleştirmesi beklenemez. Yasakları kabul etmeye hazır olmadıkları gibi, kültürü yok etmeye, hatta belki de o kültürün dayandığı önermeleri ortadan kaldırmaya niyetlidirler. Bu sınıfların uygarlık düşmanlığı o kadar açıktır ki daha iyi durumda olan toplumsal tabakaların daha gizli düşmanlığının gözden kaçırılmasına neden olmuştur. Katılımcılarının büyük bir kısmını tatminsiz bırakan ve onları isyana sürükleyen

bir uygarlığın kalıcı varoluş umudunun olmadığını, zaten bunu hak da etmediğini söylemeye bile gerek yok.

Bir uygarlığın ilkelerinin ne ölçüde içselleştirildiği, popüler ve psikolojik olmayan bir terimle ifade edersek; katılımcılarının ahlak düzeyi, bir uygarlığın değerini öngörürken dikkate alınan tek zihinsel zenginlik biçimi değildir. Ayrıca idealler ve sanatsal yaratımlar, yani bu kaynaklardan elde edilebilecek tatminler şeklinde değerleri de mevcuttur.

İnsanlar bir kültürün manevi değerleri arasına o kültürün ideallerini, hangi başarıların en yüksek olduğu ve en çok çaba gösterilmesi gerektiğine ilişkin tahminlerini, de dâhil etme eğiliminde olacaklardır. Bu idealler ilk bakışta uygarlık biriminin başarılarını belirleyecekmiş gibi görünecek olsalar da olayların asıl gidişatı, idealler ve uygarlık içi beceriler ile dış koşulların bir birleşimi sayesinde mümkün kılınan ilk başarılara dayanıyor ve bu ilk başarılar daha sonra ideal tarafından daha ileriye taşınmak üzere tutuluyor gibi görünür. İdealin kültür katılımcılarına sunduğu doyum bu nedenle narsisistik niteliktedir; çoktan başarılmış olanlardan duydukları gurura dayanır. Bu tatmini tamamlamak, farklı başarıları hedefleyen ve farklı idealler geliştiren diğer kültürlerle karşılaştırma yapmayı gerektirir. Her kültür, bu farklılıklara dayanarak geri kalanları küçümseme hakkı olduğunu iddia eder. Kültürel idealler böylece en açık şekliyle milletler arasında görülebileceği gibi, farklı kültürel birimler arasında bir anlaşmazlık ve düşmanlık kaynağı hâline gelir.

Kültürel idealin sağladığı narsist tatmin de kültürel birim içindeki uygarlık düşmanlığıyla mücadelede başarılı olan güçler arasındadır. Bu tatmini sadece kültürün nimetlerinden yararlanan ayrıcalıklı sınıflar değil, aynı zamanda bastırılanlar da paylaşabilir çünkü dışarıdaki insanları küçümseme hakkı, onların kendi birimleri içinde uğradıkları yanlışlar için telafi sağlar. Hiç şüphesiz ki borçlardan ve zorunlu askerlikten bezmiş, sefil bir köylü, bunun telafisi olarak bir Roma vatandaşıdır, yani diğer ulusları yönetme ve onlara yasalarını dikte etme görevinde kendi payı vardır. Bununla birlikte, bastırılan sınıfların kendilerini yöneten ve sömüren sınıfla özdeşleştirilmesi daha büyük bir bütünün yalnızca bir parçasıdır. Çünkü bastırılan sınıflar öte yanda efendilerine duygusal olarak bağlanabilir, onlara olan düşmanlıklarına rağmen onlarda kendi ideallerini görebilirler; bu tür ilişkiler temelde tatmin edici şekilde var olmasaydı, büyük insan kitlelerinin haklı düşmanlığına rağmen çok sayıda uygarlığın nasıl bu kadar uzun süre hayatta kalabildiğini anlamak imkânsız olurdu.

Sanat, kültürel bir birimin katılımcılarına farklı türden bir tatmin sağlar ve kural olarak, yorucu işlerle meşgul olan ve kişisel herhangi bir eğitim almamış kitlelerin erişimine açıktır. Uzun zaman önce keşfettiğimiz gibi, sanat, en kadim ve hâlen daha en derinden hissedilen kültürel feragatlere ikame tatminler sunar ve bu nedenle de bir insanı uygarlık adına yaptığı fedakârlıklarla uzlaştırmaya, başka hiçbir şeyin yapmadığı şekilde hizmet eder. Öte yandan sanat yaratımları, her kültürel birimin ihtiyaç duyduğu özdeşleşme duygusunu, çok değerli duygusal deneyimlerin

paylaşılmasına olanak sağlayarak yükseltir. Ve bu yaratımlar, kültürün başarılarını resmettiğinde ve ideallerini etkileyici bir şekilde ortaya çıkardığında, aynı zamanda onun narsisistik tatminine de hizmet eder.

Bir uygarlığın ruhsal envanterindeki belki de en önemli öğenin ne olduğundan henüz bahsetmedik. Bu, en geniş anlamıyla dinsel düşüncelerinden, yani (daha sonra haklı gösterilecek olan) yanılsamalarından oluşur.

III

Dinî fikirlerin özgün değeri nedir?

Uygarlığın uyguladığı baskının, talep ettiği içgüdülerden feragati ile üretilen uygarlık düşmanlığından bahsettik. Yasakların kaldırıldığını, bir kişinin istediği kadını cinsel obje olarak alabildiğini, aşkı uğruna bir rakibini ya da yoluna çıkan herhangi birini tereddüt etmeden öldürdüğünü, birinin başka birinin herhangi bir eşyasını izin istemeden alıp götürebildiğini, hayal edecek olursak insan hayatı ne kadar da muhteşem ne kadar da tatmin dolu olurdu! Doğru, çok geçmeden ilk zorlukla karşılaşırız: Herkesin istekleri benimkiyle tamamen aynı olacak ve bana, benim onlara davrandığımdan daha düşünceli davranmayacaklar. İşte, gerçekte, uygarlığın kısıtlamalarının bu şekilde ortadan kaldırılmasıyla, yalnızca tek bir kişi sınırsız bir şekilde mutlu edilebilirdi ve bu kişi, iktidara giden tüm araçları ele geçirmiş bir tiran, bir diktatör olurdu. Ayrıca onun bile diğerlerinin en azından tek bir kültürel emre uymasını dilemek için her türlü nedeni vardır: "Öldürmeyeceksin."

Ama uygarlığın ortadan kaldırılması için çabalamak ne büyük nankörlük ne büyük dar görüşlülük! O zaman geriye kalan, bir doğa durumu olacak ve buna katlanmak çok daha güç olacaktır. Tabiatın bizden herhangi bir iç-

güdü kısıtlaması talep etmediği doğrudur, istediğimizi yapmamıza izin vermiştir, buna karşın bizi kısıtlayacak özellikle etkili bir yöntemi vardır: Bize soğukkanlılık, acımasızlık, amansızlık gibi gelen ve muhtemelen tam da tatmin olmamızı sağlayan şeyler aracılığıyla yok eder bizi. İşte tam da tabiatın bizi tehdit ettiği bu tehlikeler yüzünden bir araya gelerek diğer şeylerin yanı sıra ortak yaşamımızı mümkün kılmayı amaçlayan uygarlıklar yarattık. Çünkü uygarlığın temel görevi, yani asıl varoluş nedeni, sizi doğaya karşı korumaktır.

Hepimiz uygarlığın bunu birçok açıdan oldukça iyi yaptığını, zaman geçtikçe çok daha iyi yapacağını biliriz. Buna karşın hiç kimse tabiatın çoktan yok edildiği yanılsamasına kapılmaz ve çok az kişi tabiatın günün birinde tamamen insana tabi olacağını ummaya cesaret edebilir. İnsanın tüm kontrolüyle alay ediyormuş gibi görünen unsurlar vardır: Sarsılan, parçalanan ve tüm insan yaşamı ile insan eserlerini gömen yeryüzü, her şeyi kargaşa içinde sular altında bırakıp boğan denizler, önüne çıkan her şeyi uçuran fırtınalar, başka organizmaların saldırıları olduğunu ancak yakın zamanda fark edebildiğimiz hastalıklar ve son olarak, ilacı henüz bulunamayan ve muhtemelen bulunamayacak olan acı verici ölüm bilmecesi vardır. Tabiat, bu güçleriyle, görkemli, zalim ve amansız bir şekilde isyan çıkarır bize karşı ve uygarlığın sonucu olarak kurtulacağımızı sandığımız için zayıflığımızı ve çaresizliğimizi bir kez daha hatırlatır bize. İnsanoğlunun sunabileceği birkaç tatmin edici ve yüceltici tesirden biri, temel bir felaketle karşı karşıya kaldığında, uygarlığın

uyumsuzluklarını, tüm iç zorluklarını ve düşmanlıklarını unutur ve kendisini tabiatın üstün gücüne karşı korumak gibi büyük ortak görevi hatırlar.

Genel olarak insanlık için olduğu gibi, birey için de hayata katlanmak zordur. İçinde bulunduğu uygarlık ona bir miktar yoksunluk empoze ederken, diğer insanlar ya uygarlığın kurallarına rağmen ya da kusurlarından dolayı bir miktar acı verirler. Buna, ehlileşmemiş tabiatın, insanoğlu buna *kader* der, verdiği zararlar da eklenir. Bu durumun kişide kalıcı bir kaygılı beklenti durumuna yol açacağı ve doğal narsisizminin ciddi şekilde zedeleneceği düşünülebilir. Bireyin, uygarlığın ve diğer insanların kendisine verdiği zararlara nasıl tepki verdiğini zaten biliyoruz: Uygarlığın düzenlemelerine karşı uygun bir derecede direnç ve ona karşı düşmanlık geliştirir. Peki, diğerlerini tehdit ettiği gibi onu da tehdit eden tabiatın üstün güçlerine, kadere karşı kendisini nasıl savunacaktır?

Uygarlık onu bu görevden kurtarır ve bunu herkes için aynı şekilde gerçekleştirir; hemen hemen tüm uygarlığın bu konuda aynı şekilde hareket etmesi dikkat çekicidir. Uygarlık, insanı doğaya karşı savunma görevine ara vermez, sadece bunu başka yollarla sürdürür. Görevi çok çeşitlidir. İnsanın ciddi bir tehdit altında olan özsaygısı teselli ister, yaşamın ve evrenin dehşetlerinden arındırılması gerekir ve bir cevap ister çünkü merakının, en güçlü pratik ilgiyle harekete geçtiği doğrudur.

İlk adımla zaten çok şey elde edildi: Tabiatın insanlaşması. İnsan dışı güçlere ve kaderlere yaklaşılamaz; onlar sonsuza dek uzakta kalırlar. Ancak elementlerin de bizim

ruhlarımızda olduğu gibi öfke dolu tutkuları varsa, ölüm kendiliğinden bir şey değil de kötü bir iradeye ait bir şiddet eylemiyse, eğer tabiatın her yerinde, kendi toplumumuzda bize çevrelediği için tanıdığımız türde varlıklar varsa, o zaman özgürce nefes alabilir, kendimizi evimizde tekinsizlik içinde hissedebilir ve anlamsız kaygılarımızda ruhsal yollardan başa çıkabiliriz. Belki hâlâ savunmasızızdır ama artık çaresizlikten felç olmuş değilizdir; en azından tepki verebiliriz. Belki de aslında savunmasız bile değiliz. Kendi toplumumuzda uyguladığımız yöntemlerin aynısını dışarıdaki bu şiddet yanlısı insan üstü güçlere karşı da uygulayabiliriz; onlara yalvarmaya, onları yatıştırmaya, onlara rüşvet vermeye çalışabilir ve onları bu şekilde etkileyerek güçlerinin bir kısmını ellerinden alabiliriz. Doğa biliminin bu şekilde psikolojinin yerini alması, yalnızca anında rahatlama sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bu durumda daha da ustalaşılmasının yolunu gösterir.

Çünkü bu durum yeni bir şey değildir. Aslında sadece devamı olan çocuksu bir ilk örneği vardır. İnsan kendini daha önce de bir kez benzer bir çaresizlik durumunda bulmuştu: Küçük bir çocukken, anne babasına karşı. Kişinin onlardan, özellikle de babasından, korkmak için bir nedeni vardı ama yine de insan bildiği tehlikelere karşı korunduğundan emindi. Dolayısıyla iki durumu da özümsemek doğaldı. Düş yaşamında olduğu gibi, burada da arzulama kendi rolünü oynar. Uyuyan kişi, kendisini mezara atmakla tehdit eden bir ölüm önsezisine kapılabilir. Ancak düş çalışması, o korkunç olayı bile bir arzunun gerçekleşmesine dönüştürecek koşulun nasıl seçileceğini

bilir: Rüyayı gören kişi kendisini içine indiği antik bir Etrüsk mezarında görünce, kendini, arkeolojik ilgilerinin tatmin edildiğini keşfetmenin mutluluğu içinde bulur.[4] Bir insan, aynı şekilde, doğanın güçlerini, eşitleriyle olduğu gibi yalnızca ilişki kurabileceği kişiler hâline getirmez, bu, söz konusu güçlerin onun üzerinde yarattığı ezici etkiye haksızlık etmektir, ama onlara bir "baba" karakteri verir. Göstermeye çalıştığım üzere,[5] yalnızca çocuksu bir ilk örneği değil, aynı zamanda filogenetik bir ilk örneği takip ederek onları tanrılara dönüştürür.

Zamanla tabiat olaylarındaki düzenlilik ve bir yasaya uygunluk konusunda ilk gözlemler yapılmış ve bununla birlikte de doğa güçleri insani özelliklerini kaybetmiştir. Ancak insanın çaresizliği ve buna bağlı olarak babasına ve tanrılara olan özlemi devam eder. Tanrılar üç yönlü görevlerini sürdürürler: Doğanın dehşetini kovmalı, insanları kaderin zalimliğiyle, özellikle ölümde olduğu gibi, uzlaştırmalı ve uygar bir ortak yaşamın kendilerine dayattığı acıları ve yoksunlukları telafi etmelilerdir.

Ancak, bu işlevler içerisinde vurgunun kademeli olarak yer değiştirmesi de görülür. Tabiat olaylarının içsel ihtiyaçlara göre otomatik olarak geliştiği gözlemlenmiştir. Şüphesiz ki tanrılar tabiatın efendileriydi; onu olduğu hâliyle ayar-

4 *The Interpretation of Dreams* (1900a) eserinin altıncı bölümünde de anlatılan bu rüya, Freud'un kendi rüyasıydı. (S.n.)
Bahsi geçen eserin Türkçesi için: Sigmund Freud, *Rüyaların Yorumu*, çev. D. Bal, İstanbul: Olimpos Yayınları, 2021. (e.n.)

5 Bkz. *Totem ve Tabu*'nun (1912-13) dördüncü makalesinin 6. bölümü. (S.n.)
Bahsi geçen eserin Türkçesi için: Sigmund Freud, *Totem ve Tabu*, çev. S. Pişkinsoy, İstanbul: Olimpos Yayınları, 2021. (e.n.)

lanmış şekilde artık kendi hâline bırakabilirlerdi. Sadece ara sıra, mucize olarak bilinen olaylarda, sanki orijinal güç alanlarında hiçbir şeyden vazgeçmediklerini açıkça belirtmek istercesine, bu gidişata müdahale etmişlerdi. Kaderlerin paylaştırılmasına gelince, ırkının şaşkınlığının ve çaresizliğinin giderilemeyeceği yönündeki nahoş şüphe sürüyordu. İşte tanrıların başarısızlığa uğramaya en yatkın oldukları yer de burasıydı. Kaderi kendileri yaratmışsa, öğütlerinin yersiz olduğu düşünülecektir. Antik çağın en yetenekli insanlarının aklına Moira'nın (Kader), tanrıların üstünde olduğu ve tanrıların da kendilerine ait kaderleri olduğu fikri gelmişti. Tabiat özerkleştikçe ve tanrılar tabiattan uzaklaştıkça, tüm beklentiler tanrıların üçüncü işlevine daha ciddi bir şekilde yöneldi, böylece gerçek alanları ahlak hâline geldi. Uygarlığın kusurlarını ve kötülüklerini eşitlemek, insanların birlikte yaşarken birbirlerine çektirdikleri acılarla ilgilenmek ve insanların oldukça kusurlu bir şekilde uyduğu uygarlık kurallarının yerine getirilmesini gözetmek tanrıların görevi hâline geldi artık. Bu kuralların ilahi bir kökeninin olduğu düşünülüyordu; böylece insan toplumunun ötesine yükseltilerek doğaya ve evrene yayıldılar.

Böylece insanın çaresizliğini katlanılabilir kılma ihtiyacından doğan ve hem bireyin çocukluğunun hem de insan ırkının çocukluğunun çaresizliğine dair anılarından inşa edilen bir fikir deposu yaratıldı. Bu tür fikirlere sahip olmanın insanı iki yönde koruduğu açıkça görülmektedir. Bunlar, doğanın ve kaderin tehlikelerine karşı ve bizzat insan toplumunun onu tehdit eden zararlarıdır. Meselenin özü

işte burada. Bu dünyadaki yaşam daha yüksek bir amaca hizmet etmektedir; kuşkusuz ki bu amacın ne olduğunu öngörmek kolay olmasa da kesinlikle insan doğasının mükemmelleşmesine işaret etmektedir. Bu yüceltmenin ve ulu hâle getirmenin amacı muhtemelen zamanla yavaş yavaş ve isteksizce bedeninden ayrılan insanın manevi kısmıdır, yani ruhtur. Bu dünyada olup biten her şey, bizden üstün bir aklın niyetinin ifadesidir; bu akıl, her ne kadar yollarını ve yöntemlerini takip etmek zor olsa da sonuçta her şeyin en iyisini, yani bizim için keyifli olmasını emreder. Hepimizin üzerinde, tabiatın aşırı kudretli ve acımasız güçlerinin oyuncağı olmamıza izin vermeyecek, yalnızca görünüşte sert olan iyiliksever bir *İlahi Takdir* mevcuttur. Ölüm ise bir yok oluş değil, organizmanın cansızlığa geri dönüşü değil, daha yüksek bir şeye doğru gelişme yolundaki yeni bir tür varoluşun başlangıcıdır. Bu görüş, diğer yönden baktığımızda, tüm evreni uygarlıklarımızın oluşturduğu ahlaki yasaların aynılarının yönettiği, ancak bunların daha yüksek bir adalet mahkemesi tarafından, nispeten daha güçlü ve daha tutarlı bir şekilde sürdürüldüğünü duyurur. Sonunda tüm iyilikler ödüllendirilirken, tüm kötülükler cezalandırılır; bu yaşamda olmasa da ölümden sonra başlayan daha sonraki varoluşlarda. Böylece hayatın tüm dehşetleri, acıları ve zorlukları yok olmaya mahkûmdur. Ölümden sonraki yaşam, yelpazenin görünmeyen kısmı ile görünen kısmı birleştiğinde yeryüzündeki hayatın devamı olan yaşam, belki de yeryüzünde kaçırmış olabileceğimiz tüm mükemmelliği bize getirecektir. Ve bu gidişata yön veren üst akıl, onda kendini ifade eden sonsuz iyilik

ve onda amacına ulaşan adalet, bizi ve bir bütün olarak dünyayı da yaratan ilahi varlıkların, daha doğrusu antik çağın tüm tanrılarının uygarlığımızın içinde toplandığı tek ilahi varlığın nitelikleri olmuştur. İlahi nitelikleri bu şekilde yoğunlaştırmayı başaran ilk insanlar, bundan az gurur duymuyorlardı. Her tanrısal figürün arkasında, çekirdeğinde bir baba figürünü görünür hâle getirmişlerdi. Temelde bu, tanrı fikrinin tarihsel fikrine bir geri dönüştü. Artık Tanrı tek bir varlık olduğundan, insanın onunla olan ilişkileri, çocuğun babasıyla olan ilişkisinin yakınlığını ve yoğunluğunu yeniden kazanabilirdi. Ne var ki şayet kişi babası için bunca şey yapmışsa, bir ödül almak ya da en azından onun en sevdiği çocuğu, Seçilmiş Halkı, olmak isterdi. Çok sonraları, dindar Amerika, "Tanrı'nın ülkesi" olduğunu ilan etti ve insanların Tanrı'ya tapınma şekillerini göz önünde bulunduracak olursak, bu iddia şüphesiz ki doğrudur.

Yukarıda özetlediğimiz dinî fikirler elbette uzun bir gelişim sürecinden geçmiş ve çeşitli uygarlıklar tarafından, çeşitli aşamalarda benimsenmiştir. Ben, kabaca günümüz beyaz Hristiyan uygarlığının aldığı son biçime karşılık gelen böyle bir aşamayı seçtim. Bu resmin tüm parçalarının birbiriyle eşit derecede örtüşmediğini, yanıt bekleyen tüm soruların yanıt bulamadığını ve günlük deneyimin çelişkisini göz ardı etmenin zor olduğunu fark etmek kolaydır. Ancak bu hâliyle de en geniş anlamda dinî fikirler, uygarlığın en değerli varlığı, katılımcılarına sunduğu en kıymetli şey olarak değerlendirilmektedir. Yeryüzünün hazinelerini kazanmak, insanlara yiyecek sağlamak veya hastalıklarını

önlemek gibi şeyler için kullanılan tüm araçlardan çok daha değerlidir. İnsanlar, bu fikirlere iddia edilen değeri vermezlerse, bu hayatın çekilmez olacağını düşünürler. İşte şimdi de şu soru çıkıyor ortaya: Bu fikirler psikolojinin ışığında nelerdir? Kendilerine duyulan saygı nereden geliyor? Ve çekingen bir adım daha atacak olursak, bunların gerçek değeri nedir?

IV

Bir monolog gibi kesintisiz ilerleyen bir araştırma tehlikeden tamamen arınmış değildir. İnsan, içine sızma tehlikesi olan düşüncelerini bir kenara itmeye çok kolay kaptırır kendini ve bunun karşılığında, sonunda aşırı kararlılıkla bastırılmaya çalışılan bir belirsizlik duygusuyla baş başa kalınır. Bu yüzden, argümanlarımı güvensizlikle takip eden bir rakibimin olduğunu hayal edeceğim ve ara sıra onun da birkaç kelam etmesine izin vereceğim.[6]

Şunları dediğini duyuyorum: "Defalarca, 'Bu dinî fikirleri uygarlık yaratıyor.' ve 'Uygarlık bunları katılımcılarının hizmetine sunuyor.' ifadelerini kullandınız. Bu konuda bana tuhaf gelen bir şey var. Bunun nedenini ben söyleyemem ama bunlar, uygarlığın emek ürünlerinin dağıtımı ya da kadın ve çocuklara ilişkin haklar konusunda kurallar koyduğunu söylemek kadar kulağa doğal gelmiyor."

Yine de sanırım ki kendimi o şekilde doğru ifade ettim. Dinî fikirlerin, uygarlığın tüm diğer başarıları gibi aynı ihtiyaçtan doğduğunu göstermeye çalıştım. Bu ihtiyaç,

---

6 Freud hem bir halk analizi tartışmasında (1926e) hem de biraz farklı koşullar altında da olsa bundan çeyrek yüzyıl önce "Screen Memories" (1899a) üzerine olan makalesinde aynı sunum yöntemini kullanmıştı. (S.n.)

kendini tabiatın ezici derecede üstün gücüne karşı savunma zorunluluğudur. Şimdi buna ikinci bir neden daha eklendi: Uygarlığın kendisini acı bir şekilde hissettiren eksikliklerini düzeltme dürtüsü. Üstelik uygarlığın bireye bu fikirleri verdiğini söylemek özellikle yerinde olacaktır çünkü o bunları zaten orada bulacaktır; bunlar ona hazır olarak sunulur ve bunları kendisinin keşfetmesi mümkün değildir. Dâhil olduğu şey birçok neslin mirasıdır ve çarpım tablosunu, geometriyi ve diğer benzeri şeyleri yaparken o mirası devralır. Aslında bunda bir fark var ama bu fark başka bir yerde olduğundan onu henüz inceleyemiyorum. Bahsettiğiniz tuhaflık hissi kısmen bu dinî fikirler bütününün genellikle ilahi bir vahiy olarak öne sürülmesinden kaynaklanıyor olabilir. Ancak bu sunumun kendisi de dinî sistemin bir parçasıdır ve bu fikirlerin bilinen tarihsel gelişimini, farklı çağ ve medeniyetlerdeki farklılıklarını tamamen göz ardı etmektir.

"Bana daha önemli gelen bir nokta daha var: Tabiatın insanlaştırılmasının, insanın onun korkunç güçleri karşısında şaşkınlığına ve çaresizliğine son verme, onlarla ilişki kurma ve son olarak da onları etkileme ihtiyacından kaynaklandığını savunuyorsunuz. Ne var ki böyle bir gerekçe gereksiz görünüyor. İlkel insanın başka seçeneği yoktur, başka türlü düşünme biçimi yoktur. Varoluşunu dünyaya yansıtmak ve gözlemlediği her olayı aslında kendisine benzeyen varlıkların tezahürü olarak görmek onun için doğal, âdeta doğuştan gelen bir şeydir. Bu onun tek anlama yöntemidir. Ve şayet doğal mizacını bu şekilde şımartarak en büyük ihtiyaçlarından birini tatmin etmeyi

başarıyorsa, bu hiçbir şekilde apaçık değildir; tam tersine dikkate değer bir tesadüftür."

Ben bunu çok çarpıcı bulmuyorum. İnsan düşüncesinin hiçbir pratik güdüsünün olmadığını, onun yalnızca çıkarsız bir merakın ifadesi olduğunu mu sanıyorsunuz? Bu kesinlikle ihtimal dışı. Ben daha çok, insanın tabiatın güçlerini kişileştirdiğinde yine çocuksu bir modeli takip ettiğine inanıyorum. İnsan, ilk çevresindeki insanlardan, onları etkilemenin yolunun onlarla ilişki kurmak olduğunu öğrenmiştir ve bu yüzden daha sonra aynı amacı göz önünde bulundurarak, karşılaştığı diğer her şeye, bu kişilere davrandığı gibi davranır. Dolayısıyla sizin bu tanımlayıcı gözleminize karşı çıkmıyorum; aslında insanın anlamak istediği her şeyi daha sonra kontrol etmek amacıyla (fiziksel hâkimiyete hazırlık olarak ruhsal hâkimiyet) kişileştirmesi doğaldır ama buna ek olarak insan düşüncesinin bu özelliğinin nedenini ve doğuşunu da sunuyorum.

"Şimdi üçüncü bir nokta daha var: Dinin kökenini daha önce *Totem ve Tabu* isimli kitabınızda (1912-13) ele almıştınız. Ama orada başka bir ışık altında ele almıştınız. Her şey baba-oğul ilişkisiydi. Tanrı yüce babaydı ve dine olan ihtiyacın kökeninde baba hasreti vardı. Görünüşe göre o zamandan beri dinin oluşumunda genel olarak esas rolün atfedildiği insani zayıflık ve çaresizlik faktörünü keşfetmişsiniz ve şimdi de bir zamanlar baba kompleksi dediğiniz her şeyi çaresizlik terimlerine dönüştürüyorsunuz. Sizden bu dönüşümü açıklamanızı isteyebilir miyim?"

Memnuniyetle. Ben de bu daveti bekliyordum. Peki, bu gerçekten bir dönüşü mü? *Totem ve Tabu*'da amacım dinlerin

kökenini değil, sadece totemizmin kökenini açıklamaktı. Koruyucu Tanrı'nın insanlara kendini gösterdiği ilk şeklin bir hayvan şekli olduğunu, bu hayvanı öldürmek ve yemek yasakken, yılda bir kez o hayvanı halkın ortaklaşa öldürüp yemesinin nasıl ciddi bir gelenek olduğunu bildiğiniz görüşlerden herhangi birine dayanarak açıklayabilir misiniz? Totemizmde olan tam da budur. Ayrıca totemizmin din olarak adlandırılmasının gerekli olup olmadığını tartışmak pek de amaca uygun değil. Daha sonraki ilahi dinlerle yakın bağlantıları vardır ve en kadim ama en temel ahlaki sınırlamalar, cinayet ve ensest yasağı, totemizmden kaynaklanır. *Totem ve Tabu*'nun sonuçlarını kabul etseniz de etmeseniz de birbirinden kopuk ama çok dikkat çekici olan birçok gerçeğin o kitapta tutarlı bir bütün hâlinde bir araya getirildiğini kabul edersiniz.

Totem ve Tabu'da neden uzun vadede hayvan-tanrının yeterli olmadığı ve yerini neden insan-tanrının aldığı sorusuna pek değinilmemişti, dinin oluşumuyla ilgili diğer meselelere ise hiç değinilmemişti. Bu tür bir sınırlamayı, inkâr ile aynı şey olarak mı görüyorsunuz? Çalışmam, psikanalitik tartışmanın din sorununun çözümü için yapabileceği özel katkının katı bir şekilde izole edilmesinin iyi bir örneğidir. Daha önce beni tek taraflı olmakla suçladıysanız da şimdi daha az gizlenmiş olan diğer kısmı eklemeye çalıştığım için beni kendimle çelişmekle suçlamamalısınız. Daha önce söylediklerim ile şimdi ortaya koyduklarım arasındaki, yani daha derin ve açık güdüler arasındaki, baba kompleksi ile insanın çaresizliği ve

korunma ihtiyacı arasındaki bağlantılara dikkat çekmek elbette benim görevim.

Bu bağlantıları bulmak zor değil. Çocuğun çaresizliği ile yetişkinin bunu sürdüren çaresizliği arasındaki ilişkiden oluşur. Öyle ki, bekleneceği üzere, psikanalizin ortaya çıkardığı, dinin oluşumuna yönelik güdülerin, açık güdülere çocuksu katkı olarak ortaya çıkmıştır. Kendimizi bir çocuğun zihinsel yaşamına taşıyalım. Psikanalizde geçen anaklitik (bağlanma) tipine göre nesne seçimini hatırlıyor musunuz?[7] Burada libido, narsisistik ihtiyaçların yolundan giderek bu ihtiyaçların tatminini sağlayan nesnelere bağlanır. Böylece çocuğun açlığını gideren annenin, onun ilk sevgi nesnesi ve elbette onu dış dünyadaki tehditkâr tüm tanımsız tehlikelere karşı koruyan ilk koruyucusu, kaygıdan ilk koruyan şey olduğunu söyleyebiliriz.

Bu koruma işlevinde annenin yerini çok geçmeden daha güçlü bir baba alır ve o da konumunu çocukluğun geri kalanı boyunca sürdürür. Ancak çocuğun babasına karşı tutumu tuhaf bir kararsızlıkla sürdürülür. Baba, belki de çocuğun annesiyle olan daha önceki ilişkisi nedeniyle çocuk için bir tehlike oluşturur. Dolayısıyla çocuk onu arzuladığı ve ona hayran olduğu kadar ondan korkar da aynı zamanda. Babaya karşı tutumdaki bu ikircikliliğin belirtileri, *Totem ve Tabu*'da da görülebileceği üzere, her dinde derinden takip edilmiştir. Büyüyen birey, sonsuza dek çocuk kalmaya mahkûm olacağını, tuhaf üstün güçlere

7 Bkz. Freud'un "Narsisizm Üzerine" makalesi (1914). (S.n.)
Bahsi geçen eserin Türkçesi için: Sigmund Freud, *Narsisizm Üzerine*, çev. S.T. Gürkan, İstanbul: Olimpos Yayınları, 2021. (e.n.)

karşı korunmasız kaldığı takdirde bir şeyleri beceremeyeceğini anladığında, bu güçlere baba figürüne ait özellikler verir: Korktuğu, yatıştırmaya çalıştığı ve yine de kendini korumasına emanet ettiği tanrıları yaratır kendisi için. Dolayısıyla babaya duyulan arzu, insani zayıflığının sonuçlarına karşı korunma ihtiyacıyla özdeş bir güdüdür. Çocuksu çaresizliğe karşı savunma, yetişkinin kabul etmek zorunda olduğu bu çaresizliğe gösterdiği tepki karakter özelliklerini veren şeydir; bu, tam da dinin oluşumuna neden olan bir tepkidir. Ama tanrı fikrinin gelişimini daha fazla araştırmak gibi bir niyetim yok; burada ilgilendiğimiz şey, uygarlık tarafından bireye aktarılan dinî fikirlerin tamamlanmış bütünüdür.

V

Şimdi araştırmamızın konusuna geçelim.[8] Öyleyse dinî fikirlerin psikolojik açıdan önemi nedir ve onları hangi başlık altında sınıflandıracağız? Bu sorunun hemen yanıtlanması hiç de kolay değil. Birtakım formülasyonları reddettikten sonra, aşağıdaki formülasyon üzerinde duracağız. Dinî fikirler, kişinin kendi başına keşfetmediği bir şeyi söyleyen ve kişinin inancına sahip çıkan, dış (veya iç) gerçekliğin hakikatleri ve koşulları hakkındaki öğretiler ve iddialardır. Hayatta bizim için en önemli ve ilginç olan şeyler hakkında bize bilgi verdikleri için özellikle çok değerlidirler. Bunlar hakkında hiçbir şey bilmeyen kişi çok cahilken, bilgisine bunları da katan kişi kendisini çok daha zengin sayabilir.

Elbette dünyadaki çok çeşitli şeyler hakkında buna benzer pek çok öğreti vardır. Okullardaki tüm dersler bunlarla doludur. Coğrafyayı ele alalım: Bize Konstanz Kasabası'nın Konstanz Gölü'nün, diğer adıyla Bodensee'nin[9] kıyısında olduğu söylendi. Bir öğrenci şarkısı da şöyle ekledi: "İnanmıyorsanız gidin ve görün." Ben de

8 III. Bölümün sonundan devam edelim. (S.n.)

9 Konstanz Gölü denilen yerin Almanca karşılığı. (S.n.)

orada bulundum ve o güzel kasabanın, orada yaşayan insanların Bodensee adını verdiği geniş bir su kütlesinin kıyısında yer aldığını doğrulayabilirim ve artık bu coğrafi iddianın doğruluğuna tamamen ikna olmuş durumdayım. Bu bağlamda çok dikkat çekici başka bir deneyim geldi aklıma. Atina'daki Akropolis'in tepesinde, tapınak kalıntıları arasında, mavi denize bakarak durduğum ilk seferde olgun yaşta bir adamdım. Sevincime bir şaşkınlık duygusu karışmıştı. Şöyle diyordu sanki içimdeki duygu: "Demek gerçekten de doğruymuş, tıpkı okulda öğrendiğimiz gibi!" Bu denli bir hayrete düşmüşsem, demek ki o zaman duyduklarımın gerçek olduğuna olan inancım ne kadar yüzeysel ve zayıfmış! Ancak bu deneyimin önemi üzerinde çok fazla durmayacağım; zira şaşkınlığımın o an aklıma gelmeyen, tamamen öznel nitelikte ve mekânın özel karakteriyle ilgili olan başka bir açıklaması olabilirdi.[10]

O hâlde bunun gibi tüm öğretiler, içeriklerine inanmayı gerektirse de iddiaları için bir temel üretmeden de olmaz. Gözleme ve elbette çıkarımlara dayalı daha uzun bir düşünce sürecinin somutlaştırılmış sonucu olarak öne sürülürler. Eğer biri bu süreci, sonucunu kabul etmek yerine kendisi yaşamak isterse, ona nasıl başlayacağını gösterirler. Dahası, coğrafi iddialarda olduğu gibi, bu kaynağın apaçık olmadığı durumlarda bize daima ek olarak onların aktardığı bilginin kaynağı da verilir. Mesela, Dünya küre şeklindedir; bu iddianın kaynağı olarak öne sürülen ka-

10 Bu, Freud'un aşağı yukarı elli yaşında olduğu 1904 yılında gerçekleşti. Mevcut çalışmadan on yıl sonra (1936a) Romain Rolland'a yazdığı açık bir mektupta bu bölümün tam bir açıklamasını da kaleme aldı. (S.n.)

nıtlar Foucault'nun sarkaç deneyi,[11] ufkun hareketleri ve dünyanın çevresini dolaşabilme olasılığıdır. İlgili herkesin fark edeceği gibi, okulda öğretilenlerin güvene dayalı olarak kabul edilmesine izin vermekle yetiniriz ama kişisel bir inanç edinme yolunun açık kaldığını biliriz.

Şimdi aynı testi din öğretilerine de uygulamaya çalışalım. İnanç iddialarının neye dayandığını sorduğumuzda, birbiriyle son derece uyumsuz üç cevapla karşılaşırız: Birincisi, bu öğretiler inanılmayı hak eder çünkü onlara ilkel atalarımız zaten inanıyordu. İkincisi, aynı ilk çağlardan bize aktarılan kanıtlara sahibiz ve üçüncüsü, bunların kimlik doğrulaması sorununu gündeme getirmek kesinlikle yasaktır. Eski günlerde bu denli had bilmez sorular en ağır cezalarla karşılanıyordu. Günümüzde bile toplum bu sorunun yeniden gündeme getirilmesine yönelik herhangi bir girişime şüpheyle bakar.

En güçlü şüphelerimizi de üçüncü noktanın uyandırması kaçınılmazdır. Sonuçta böyle bir yasağın tek nedeni, toplumun kendi dinî öğretileri adına öne sürdüğü iddianın güvenilmezliğinin oldukça farkında olmasıdır. Öyle olmasa, gerekli verileri ikna olmak isteyen herkesin hizmetine sunmaya kesinlikle çok hazır olurdu. Hâl böyle olunca, diğer iki kanıt gerekçesinin incelenmesi aşamasına, yatıştırılması zor bir güvensizlik duygusuyla geçiyoruz. İnanmak zorundayız, çünkü atalarımız da inanıyordu. Ama söz konusu atalarımız bizden çok daha cahildi. Günümüzde muhtemelen kabul edemeyeceğimiz şeylere de

11 J.B.L. Foucault (1819-68), 1851 yılında dünyanın günlük hareketini bir sarkaç vasıtasıyla göstermiştir. (S.n.)

inanıyorlardı, hâliyle din öğretilerinin de bu sınıfa dâhil olabileceği ihtimali aklımıza geliyor. Bize bıraktıkları deliller, güvenilmezliğin türlü türlü işaretlerini taşıyan yazıtlarla dolu. Bu yazıtlar çelişkilerle, düzeltmelerle ve çarpıtmalarla dolu olmakla birlikte, olgusal doğrulamalardan bahsettikleri yerde, kendileri de doğrulanmamıştır. Bunların üslubunun, hatta yalnızca içeriğinin kaynağının ilahi vahiy olduğunun iddia edilmesinin pek bir anlamı olmaz çünkü bu iddianın kendisi de gerçekliği, incelenmekte olan doktrinlerden biridir ve hiçbir önerme kendi kendisinin kanıtı olamaz.

Böylece kültürel kazançlarımızın sağladığı tüm bilgilerle tek bir sonuca varırız: Bunlar tam olarak bizim için önemi en büyük olabilecek, evrenin dalaverelerini çözme ve bizi yaşamın acılarıyla barıştırma görevine sahip olan unsurlardır ve gerçekliği en az doğrulanan da yine kesinlikle bu unsurlardır. Balinaların yumurtlamak yerine yavru doğurması gibi bizi pek de ilgilendirmeyen bir gerçeği, daha iyi bir kanıtı olmasa kabullenemezdik.

Bu durum başlı başına oldukça dikkate değer bir psikolojik meseledir. Ayrıca hiç kimse dinî doktrinlerin doğruluğunu kanıtlamanın imkânsızlığı hakkında söylediklerimin yeni bir şey içerdiğini sanmasın. Bu mirası bize bırakan atalarımız da kuşkusuz bunu hep hissetmiştir. Birçoğunda muhtemelen bizimle aynı şüpheler vardı ama üzerlerindeki baskı, şüphelerini dile getirmelerini engelleyecek kadar güçlüydü. O zamandan beri sayısız insan benzer şüphelerden mustarip olmuş ve inanmanın bir görev olduğunu düşündükleri için şüphelerini bastırmaya çalışmışlardır;

pek çok parlak zekâ bu çatışma nedeniyle yıkılmış ve pek çok karakter, bundan bir çıkış yolu bulmaya çalışırken verdikleri tavizler yüzünden zarar görmüştür.

Şayet dinî öğretilerin gerçekliğine dair öne sürülen tüm deliller geçmişe aitse, bir şey hakkında etrafa bakarak hüküm vermenin daha kolay olduğu günümüzün de bu tür deliller sağlayıp sağlayamayacağını görmek doğaldır. Bu yolla din sisteminin tek bir kısmını bile şüpheden arındırmayı başarabilirsek, dinin tamamına büyük bir itibar kazandırmış oluruz. Bu noktada karşımıza spiritüalistlerin uygulamaları çıkar; onlar kişinin ruhunun yaşadığına inanırlar ve bize bu tek dinî öğretinin doğruluğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde göstermeye çabalarlar. Ne yazık ki ruhlarının görünüşünün ve sözlerinin yalnızca kendi zihin faaliyetlerinin bir ürünü olduğu gerçeğini çürütmeyi başaramazlar. En büyük adamların ve en seçkin düşünürlerin ruhlarını çağırdılar ama onlardan aldıkları tüm beyanlar ve bilgiler o kadar aptalca, o kadar sefil derecede anlamsızdı ki, bu uygulamalarda ruhların kendilerini yaratan insan grubuna uyum sağlama kapasitesinden başka inandırıcı bir şey bulunamazdı.

Şimdi, her ikisi de bu sorundan kaçınmak için umutsuz çabalar oldukları izlenimini veren iki girişimden bahsetmem gerek: Bunlardan biri, kaba bir doğası olan, kadim bir çabadır, diğeri ise incelikli ve moderndir: İlki, Kilise'nin eski Baba'sına ait olan, "*Credo quia absurdum.*"[12] Bu, dinî doktrinlerin aklın algılama yetisinin dışında olduğunu ve

12 "Çok saçma olduğu için inanıyorum." Bu, Tertullian'a atfedilen bir sözdür. (S.n.)

aklın üzerinde olduğunu savunur. Dinin hakikati içsel olarak hissedilmelidir, anlaşılmasına gerek yoktur. Ne var ki bu *Credo* yalnızca bir öz itiraf olduğunda ilgi çekicidir. Güvenilir bir beyan olarak bağlayıcı bir gücü yoktur. Öyleyse ben *her* saçmalığa inanmak zorunda mıyım? Şayet değilsem, o zaman neden özellikle buna inanmalıyım? Gerekçenin ötesinde temyize gitmek mümkün değildir. Eğer dinî doktrinlerin doğruluğu, bu gerçeğe tanıklık eden içsel bir deneyime bağlıysa, bu ender deneyime sahip olmayan birçok insan için ne yapılabilir? Herkesten mevcut akıl yetilerini kullanması istenebilir ama çok az kişide var olan bir güdüye dayanarak herkes için geçerli olacak bir yükümlülük tesis edilemez. Bir kişi kendisini derinden etkileyen bir vect hâlinden dinî öğretilerin gerçek gerçekliğine dair sarsılmaz bir kanaat edinmişse, bundan başkalarına ne?

İkinci çaba ise "sanki" felsefesinin girişimidir. Bu, düşünce faaliyetlerimize, temelsizliğini, hatta saçmalığını tümüyle anladığımız çok sayıda hipotezin dâhil olduğunu öne sürer. Bunlara "kurgu" denir ama çeşitli pratik nedenlerden dolayı bu kurgulara "sanki" inanıyormuş gibi yapmak zorundayızdır. İnsan toplumunun devamlılığı açısından kıyaslanamaz önemleri nedeniyle dinî doktrinler için de durum böyledir.[13] Bu argümanın çizgisi de "*Credo quia*

13 "Sanki" filozofunu, diğer düşünürlere yabancı olmayan bir görüşün temsilcisi olarak ele alırsam umarım haksızlık etmiş olmam: "Kurgu olarak sadece ilgisiz kuramsal süreçleri değil, aynı zamanda insanlığın en soylu kesiminin tutunduğu ve kendilerinin mahrum kalmasına izin vermeyecekleri, en soylu beyinlerden çıkan düşünsel yapıları da dâhil ediyoruz. Üstelik amacımız onları bu şekilde mahrum bırakmak da değil

absurdum"dan çok uzak değildir. Ancak "sanki" argümanının ortaya koyduğu talebin, yalnızca bir filozofun ortaya koyabileceği bir talep olduğunu düşünüyorum. Düşüncesinde felsefe sanatından izler olmayan bir insan bunu asla kabul etmeyecektir; böyle bir insanın görüşüne göre, bir şeyin saçma veya mantığa aykırı olduğunun kabul edilmesi, söylenecek bir söz bırakmaz. Bu kişiden, tam olarak en önemli çıkarlarını gözetirken, tüm olağan faaliyetleri için ihtiyaç duyduğu garantilerden vazgeçmesi beklenemez. Küçük yaşlardayken tuhaf bir gerçekçilik özelliğiyle öne çıkan çocuklarımdan birini anımsadım. Çocuklara bir peri masalı anlatırken, hepsi büyük bir dikkatle dinlediği sırada, o gelip, "Bu gerçek bir hikâye mi?" diye sorardı. Gerçek olmadığı söylendiğinde ise küçümseyen bir bakışla arkasını dönerdi. İnsanların "sanki" savunuculuğuna rağmen yakın zamanda dinî masallara karşı da aynı şekilde davranmasını bekleyebiliriz.

Buna karşın, şu anda oldukça farklı davranmaktalar ve geçmiş zamanlara ait dinî düşünceler, doğrulukları tartışılmaz bir şekilde eksik olduğu hâlde, insanlar üzerindeki mümkün olan en güçlü etkiye sahipler. Bu, yeni bir psikolojik meseledir. Bu doktrinlerin içimizdeki kaynağının nerede yattığını ve etkililiklerini, aklın onları tanımasından bağımsız olarak neye borçlu olduklarını sormamız gerekir.

çünkü pratik kurgular olarak hepsini olduğu gibi bırakıyoruz; yalnızca kuramsal gerçekler olarak yok olup gidiyorlar. (Hans Vaihinger, 1922, 68 - Çevirisi: C.K. Ogden, 1924, 48-9) (F.n.)

VI

Her iki sorunun da yeterince yolunu yaptığımızı düşünüyorum. Dikkatimizi dinî fikirlerin ruhsal kökenine çevirirsek, onu bulacağız. Öğreti olarak sunulan bu fikirler, deneyimin çökeltileri ya da düşüncenin nihai sonuçları değildir. Bunlar yanılsamalardır, insanlığın en eski, en güçlü ve en acil isteklerinin yerine getirilmesidir. Güçlerinin sırrı, bu dileklerin kuvvetindedir. Zaten bildiğimiz üzere, çocukluktaki o korkunç çaresizlik etkisi babanın sağladığı korunma-sevgi yoluyla korunma ihtiyacını uyandırıyordu ve bu çaresizliğin hayat boyu sürdüğünü anlamak, bu sefer daha güçlü bir babanın varlığına tutunmayı zorunlu kılıyordu. Böylece yüce İlahi Takdir'in iyiliksever yönetimi, yaşamın tehlikelerine karşı korkumuzu yatıştırır; ahlaklı bir dünya düzeninin kurulması, insan uygarlığında sıklıkla yerine getirilmeyen adalet taleplerinin yerine getirilmesini sağlarken, dünyevi varoluşun gelecek yaşamda uzatılması, bu arzuların gerçekleşeceği mekân ve zaman çerçevesini sağlar. İnsanoğlunun merakını cezbeden, evrenin nasıl başladığı, beden ve zihin arasındaki ilişkinin ne olduğu gibi bilmecelerin yanıtları, bu sistemin temelindeki varsayımlara uygun olarak geliştirilmektedir. Çocukluğundaki baba karmaşasından kaynaklanan ve hiçbir zaman tam olarak üstesinden gelemediği çatışmalardan arı-

nıp evrensel olarak kabul edilen bir çözüme kavuşturulması kişinin ruhu için büyük bir rahatlamadır.

Bunların yanılsama olduğunu söylediğime göre, bu sözcüğün anlamını da tanımlamam gerekiyor. Yanılsama, hata ile aynı şey değildir, zaten illa ki bir hata olması da gerekli değildir. Aristoteles'in haşeratın gübreden geliştiğine dair inancı (cahil kişilerin hâlâ inandığı bir şey) bir hataydı; eski nesil doktorların *tabes dorsalis*'in cinsel aşırılığın sonucu olduğuna dair inancı da aynı şekilde. Bu hatalara yanılsama demek yanlış olur. Öte yandan, Kolomb'un, Hint Adaları'na giden yeni bir deniz yolu keşfettiğini düşünmesi bir yanılsamaydı. Bu hatada kendi isteğinin oynadığı rol çok açıktır. Bazı milliyetçilerin Hint-Germen ırkının uygarlık kurabilecek tek ırk olduğu yönündeki iddiası ya da psikanalizin sonradan yok ettiği, çocukların cinselliği olmayan varlıklar olduğu inancı bir yanılsama olarak tanımlanabilir. Yanılsamaların özelliği, insan arzularından türetilmiş olmalarıdır. Bu bakımdan psikiyatrik sanrılara yakınlardır. Ancak sanrılardan da farklılardır ve tek fark, sanrıların yapısının daha karmaşık olması değildir. Esasen vurguladığımız, sanrıların gerçeklikle çelişkili olmasıdır. Yanılsamaların ise mutlaka yanlış olması, yani gerçekleştirilemez olması veya gerçeklikle çelişmesi gerekmez. Örneğin, orta sınıftan bir kız, bir prensin gelip onunla evleneceği yanılsamasına kapılabilir. Bu mümkündür ve gerçekleşen birkaç benzer vaka da mevcuttur. Mesih'in gelip altın çağı başlatması ihtimali ise çok daha azdır. Kişinin bu inancı bir yanılsama olarak mı yoksa yanılsamaya benzer bir şey olarak mı sınıflandıracağı kişinin kişisel tutumuna bağlı olacaktır. Doğruluğu kanıtlanmış

yanılsama örnekleri bulmak kolay değildir ama simyacıların tüm metallerin altına dönüştürülebileceğine dair yanılsaması bunlardan biri olabilir. Mümkün olduğunca çok altına sahip olma arzusunun zenginliğin oluşumuyla ilgili bugünkü bilgimiz ile büyük ölçüde engellenmesinin doğru olduğunu bilmekle birlikte, kimya bilimi artık metallerin altına dönüşmesini imkânsız olarak görmemektedir. Kısacası, bir inanca, motivasyonunda bir arzunun gerçekleşmesi önemli bir faktör olduğunda yanılsama diyoruz ve bir yanılsamaya kapıldığımızda, onun gerçeklikle olan ilişkisini göz ardı ediyoruz, zaten yanılsamanın kendisi de doğrulamaya önem vermiyor.

Yönümüzü bu şekilde belirledikten sonra, bir kez daha dinî doktrinler meselesine dönelim. Artık bunların hepsinin birer yanılsama ve kanıtlanamaz olduklarını tekrarlayabiliriz. Hiç kimse bunların doğru olduğunu düşünmeye, onlara inanmaya zorlanamaz. Bunlardan bazıları o kadar ihtimal dışıdır, dünyanın gerçekliği ile ilgili onca zahmetle keşfettiğimiz her şeyle o kadar bağdaşmazdır ki, bunları, psikolojik farklılıkları dikkate alırsak, sanrılarla karşılaştırabiliriz. Çoğunun gerçeklik değerini yargılayamayız; kanıtlanamayacakları gibi, çürütülemezler de. Hâlen daha o kadar az şey biliyoruz ki, onlara eleştirel bir yaklaşım getiremiyoruz. Evrenin bilmeceleri, araştırmalarımızda yavaş yavaş ortaya çıkarken, bugün hâlâ bilimin cevaplayamayacağı pek çok soru var. Yine de bilimsel çalışmalar bizi kendi dışımızdaki gerçekliğin bilgisine götürebilecek tek yoldur. Sezgiden ve iç gözlemden herhangi bir şey beklemek bir kez daha yalnızca bir yanılsamadır; bize kendi zihinsel hayatımız hakkında yorumlanması zor ayrıntılardan başka bir şey veremezler; dinî bir doktrinin çok kolaylıkla cevaplayacağı

sorular hakkında ise asla bilgi veremezler. Kişinin kendi keyfî iradesinin başkasının görevini yerine getirmesine ve kişisel tahminine göre din sisteminin herhangi bir kısmının daha az veya daha fazla kabul edilebilir olduğunu ilan etmesine izin vermek küstahlık olacaktır. Bu tür sorular bunun için fazla önemlidir; fazla kutsal olarak adlandırılabilirler.

Bu noktada bir itirazla karşılaşmayı beklemeliyiz: "Pekâlâ, madem öyle, inatçı şüpheciler bile dinin iddialarının akılla çürütülemeyeceğini kabul ederken, bu iddiaların pek çok yan gelenekleri ve sundukları onca teselli varken, insanlığa uzlaşma getirirken, neden onlara inanmayayım ki?" Elbette neden olmasın ki? Kimse inanmaya zorlanamayacağı gibi, kimse inanmamaya da zorlanamaz. Ancak böyle argümanların bizi doğru düşünce yoluna götürdüğü konusunda kendimizi kandırmakla yetinmeyelim. Sudan bir bahane varsa, o da burada. Cehalet de cehalettir; bundan herhangi bir şey çıkarılabileceğine inanma hakkı yoktur. Diğer konularda aklı başında hiç kimse bu kadar sorumsuzca davranmayacak veya görüşleri ve izlediği yol için bu kadar zayıf temellerle yetinmeyecektir. İnsan sadece en yüksek ve en kutsal şeylerde buna izin verir. Gerçekte bunlar, kişinin çoktan dinden kopmuş olmasına rağmen, kendisine veya başkalarına hâlâ dine sıkı sıkıya bağlı olduğunu iddia etme girişimleridir. Dinî meseleler söz konusu olduğunda, insanlar mümkün olan her türlü sahtekârlıktan ve entelektüel kabahatlerden suçlu bulunurlar. Filozoflar kelimenin anlamlarını, orijinal anlamlarından neredeyse hiçbir şey kalmayıncaya dek genişletirler. Kendileri için yarattıkları belirsiz bir soyutlamaya "Tanrı" adını verirler; bunu yaparak da tüm dünyanın

önünde deist, yani tanrıya inanan kişiler olarak bir duruş sergileyebilir ve hatta, tanrılarının artık önemsiz bir gölgeden başka bir şey olmadığı, dinî doktrinlerin ise kudretli kişilikleri olmadığı hâlde, daha yüce, daha saf bir tanrı kavramını tanımasıyla övünebilirler. Eleştirmenler her ne kadar insanın evren karşısında önemsiz veya güçsüz olduğunu kabul eden herkesi "derinden dindar" olarak tanımlamakta ısrar etseler de dindar tutumun özünü oluşturan şey bu duygu değildir, bu sadece ondan sonraki adım, ona çare arayan tepkidir. Daha ileri gitmeyen ve insanların bu koca dünyada oynadıkları küçücük rolü alçakgönüllülükle kabul eden kişi, tam tersine, kelimenin tam anlamıyla dinsizdir.

Dinî öğretilerin doğruluk değerini derecelendirmek bu araştırmanın kapsamı dışında. Bunların psikolojik doğası gereği yanılsama olduklarını kabul etmemiz bizim için yeterli. Ancak bu keşfin aynı zamanda birçokları için en önemli soru olması gereken meseleye karşı tavrımızı da güçlü bir şekilde etkilediği gerçeğini gizlememize de gerek yok. Dinî öğretilerin insanlar tarafından hangi dönemlerde ve nasıl ortaya atıldığını yaklaşık olarak biliyoruz. Buna ek olarak bunların ortaya çıkmasına yol açan nedenleri de keşfedersek, din meselesine karşı tutumumuz belirgin bir değişime uğrayacaktır. Kendimize, dünyayı yaratan iyiliksever bir İlahi Takdir olarak bir tanrının var olduğunu, evrende ahlaki bir düzen ve ölümden sonra yaşam olmasının çok güzel olduğunu söyleyebiliriz; oysa tüm bunların tam da olmasını istediğimiz gibi olması çok çarpıcı bir gerçektir. Ve zavallı, cahil ve mazlum atalarımız evrenin tüm bu zorlu bilmecelerini çözmeyi başarsalardı, bu, daha da dikkate şayan olurdu.

VII

Dinî doktrinlerin yanılsama olduğunu kabul eder etmez hemen başka bir soruyla karşı karşıya kalıyoruz: Yüksek değer verdiğimiz ve hayatlarımızı yönetmesine izin verdiğimiz diğer kültürel varlıklar da benzer nitelikte olamaz mı? Siyasi düzenlemelerimizi belirleyen varsayımlara da yanılsama denmesi gerekmez mi? Peki, uygarlığımızca cinsiyetler arasındaki ilişkiler erotik bir yanılsama ya da buna benzer bir dizi yanılsama tarafından bozulmaz mı? Şüphemiz bir kez uyandığında, bilimsel çalışmalarda gözlemi ve akıl yürütmeyi kullanarak dış gerçeklik hakkında bir şeyler öğrenebileceğimize dair inancımızın daha iyi bir temelinin olup olmadığını sormaktan çekinmeyeceğiz. Hiçbir şey bizi gözlemimizi kendimize yöneltmekten veya düşüncemizi kendi eleştirisine uygulamaktan alıkoymamalıdır. Bu alanda karşımıza sonuçları, bir *Weltenschauung*'un[14] inşası açısından belirleyici olmaktan başka bir işe yaramayan

14 Weltanschauung: Almanca, Dünya Görüşü anlamına gelen felsefî terim. Dünyanın algılanışı, bireyin bu dünyadaki rolü, toplum-birey ilişkisi gibi konularda kişilerin görüşlerini oluşturan hayat felsefesi. Herhangi bir dünya görüşü, gelenekler, yaşantılar, değerler nispetinde bireylerin onu çocukluklarından beri içselleştirdikleri ölçüde yani doğruluğunu kabul edip kendi parçaları hâline getirerek, onu sorgulamadıkları ölçüde başarılıdır. (e.n.)

bir dizi araştırma çıkıyor. Üstelik böyle bir çabanın boşa gitmeyeceğini ve şüphelerimizi en azından kısmen haklı çıkaracağını düşünüyoruz. Buna karşın yazar, bu kadar kapsamlı bir görevi üstlenme araçlarını elinde tutmuyor; çalışmasını bu yanılsamalardan yalnızca birini, yani din yanılsamasını takip etmekle sınırlamak zorundadır.

Ama şimdi rakibimizin yüksek sesi bizi durduruyor. Yaptığımız yanlışların hesabını vermeye davet ediliyoruz:

"Arkeolojik çıkarlar şüphesiz övgüye değerdir ama hiç kimse kazı yaparak, o alanda yaşayanların yaşam alanlarını çökertecek ve insanları yıkıntıların altına gömecek şekilde kazı yapmaz. Dinî doktrinler, bir insanın diğer konular gibi tartışabileceği bir konu değildir. Uygarlığımız bunların üzerine inşa edilmiştir ve insan toplumunun ayakta kalması, insanların çoğunluğunun bu doktrinlerin doğruluğuna inanmasına dayanmaktadır. Şayet insanlara her şeye kadir ve adil bir tanrının ilahi bir dünya düzeninin ve gelecekteki yaşamın olmadığı öğretilirse, insanlar kendilerini uygarlığın emirlerine uyma yükümlülüğünden muaf hissedeceklerdir. Herkes, hiçbir çekince ya da korku olmaksızın, kendi asosyal, bencil içgüdülerini takip edecek ve gücünü kullanmaya çalışacaktır; binlerce yıl süren uygarlaşma çalışmaları sayesinde sürgün ettiğimiz kaos tekrar gelecektir. Dinin bir gerçekliğinin olmadığını bilsek ve ispat edebilsek bile, gerçeği gizlemeli ve hepimizi koruması için "sanki" felsefesinin emrettiği şekilde davranmalıyız. Bu girişimin tehlikesi bir yana, amaçsız bir zulüm olurdu. Sayısız insan tek teselliyi dinî öğretilerde bulur ve hayata ancak onların yardımıyla katlanabilir. Karşılığında vere-

cek daha iyi bir şeyiniz yoksa, sadece onların desteklerini ellerinden almış olursunuz. Şu ana dek bilimin pek bir şey başaramadığını kabul ediyoruz ama çok daha ilerlemiş olsa bile bu, insana yetmeyecektir. İnsanın, soğuk bilimle asla tatmin edilemeyecek başka türden zorunlu ihtiyaçları vardır ve bir psikoloğun, içgüdülerin yaşamıyla karşılaştırıldığında zekânın insan ilişkilerinde ne kadar küçük bir rol oynadığı konusunda daima ısrar etmesi çok tuhaftır, aslında tutarsızlığın doruk noktasıdır. Böyle bir psikolog artık insanoğlunu değerli bir arzu tatmininden mahrum etmeye çalışmalı ve bunu ona zihinsel beslenme ile telafi etmeyi teklif etmelidir."

Birbirine ardına ne çok suçlama! Yine de hepsini çürütmeye hazırım; dahası, dine karşı mevcut tavrımızı sürdürürsek, uygarlığın ondan vazgeçmek yerine daha büyük bir riskle karşı karşıya olduğu görüşünü ileri süreceğim. Buna karşın yanıtıma nereden başlayacağımı bilemiyorum. Belki de girişimimin tamamen zararsız ve risksiz olduğunu düşündüğüm güvencesiyle başlamalıyım. Bu sefer zekâya aşırı değer atfeden ben değilim. İnsanlar, bana muhalefet edenlerin anlattığı gibilerse ki onlara karşı çıkacak değilim, o zaman dindar bir inananın benim argümanlarıma yenik düşmesi ve inancından mahrum kalması gibi bir tehlike söz konusu değildir. Üstelik ben, benden önce başka ve daha iyi insanların söylemediği hiçbir şeyi çok daha eksiksiz, güçlü ve etkileyici bir şekilde dile getirmedim ki. Bu kişilerin isimleri çok iyi bilinmektedir ama onlardan bahsetmeyeceğim çünkü kendimi onlardan biri gibi göstermeye çalıştığım izlenimi vermek istemem. Yaptığım

tek şey ve açıklamamdaki tek yeni şey, büyük seleflerimin eleştirilerine bazı psikolojik temeller eklemekti. Yaptığım bu eklemenin daha önceki çabalarda reddedilen etkiyi tam olarak yaratması beklenemez. Burada bana, etkisiz olacaklarından bu kadar eminken bunları yazmanın ne anlamı olduğu sorulabilir, kuşkusuz. Ama buna daha sonra döneceğim.

Bu yayının zarar verebileceği tek kişi benim. Sığlığım, dar görüşlülüğüm, idealizmim ve insanlığın en yüksek çıkarlarını anlama konusundaki eksikliğim nedeniyle en nahoş suçlamaları dinlemek zorunda kalacağım. Ancak bir yandan da bu tür itirazlar benim için yeni sayılmaz; öte yandan, bir insan gençliğinde, çağdaşlarının onaylamadığı eleştirilerin üstesinden gelmeyi öğrenmişse, kısa süre içinde her türlü olumlu ya da olumsuz görüşün ötesine geçeceğinden emin olduğunda, yaşı ilerledikten sonra bunun onun için ne önemi olabilir ki? Eskiden durum farklıydı. Sonrasında, benim sözlerime benzer sözler, insanın dünyevi varoluşunun kesin bir şekilde kısaltılmasını ve ölümden sonraki yaşamla ilgili bireysel bir deneyim kazanma fırsatının etkili bir şekilde hızlanmasını da beraberinde getirdi. Ama bir kez daha söylüyorum: O zamanlar artık geçmişte kaldı ve günümüzdeki bu tür yazılar artık okurları için olduğu kadar yazarları için de tehlike teşkil etmiyor. Olsa olsa en fazla, kitabın çevirisi ve dağıtımı şu veya bu ülkede elbette, kültürünün yüksek standartından emin olan bir ülkede, yasaklanabilir, o kadar. Ama insan isteklerden vazgeçmek ve kadere boyun eğmek için her-

hangi bir savunmada bulunacaksa, bu tür bir zarara da tahammül edebilmelidir.

Aklıma bir başka soru daha geldi: Bu eserin yayınlanmasının sonuç olarak bir zararının olup olmayacağı. Ancak bir kişiye zararından bahsetmiyorum, bir nedene, psikanalizin nedenine zarardan bahsediyorum. Çünkü psikanalizin benim eserim olduğu inkâr edilemez ve psikanaliz, pek çok güvensizlikle ve kötü niyetle karşı karşıya kalmıştır bugüne kadar. Şimdi insanlar, böyle nahoş açıklamalarda öne çıktıklarında, benim şahsımdan psikanalize geçmeye fazlasıyla hazır olacaklar. "İşte görüyoruz," diyecekler, "Psikanalizin bizi nereye götürdüğünü... Maskesi düştü; psikanaliz, hep şüphe ettiğimiz gibi tanrının ve ahlaki idealin inkârına yol açıyor. Bu keşiften uzak tutulmak için psikanalizde bir *Weltanschauung* olmadığına ve psikanalizin asla bir *Weltanschauung* oluşturmayacağına inandırıldık."[15]

Böyle bir haykırış benim için gerçekten hoş olmayacaktır çünkü aralarından bazıları dinin sorunlarına ilişkin tutumumu hiçbir şekilde paylaşmamaktadır. Ama psikanaliz çoktan pek çok fırtınayı atlattı, şimdi de bu yeni fırtınaya göğüs germesi gerekiyor. Aslında psikanaliz bir araştırma yöntemidir, tıpkı Kalkülüs[16] gibi tarafsız bir araçtır. Bir fizikçi onun yardımıyla belirli bir süre sonra dünyanın yok olacağını keşfedecek olsaydı, hesabın kendisine yıkıcı

15 Açıklama için bkz. *Inhibitions, Symptoms and Anxiety* (1926d), II. Bölümün sonu. (S.n.)

16 Kalkülüs: Başlangıçta sonsuz küçük hesap veya sonsuz küçüklerin hesabı olarak adlandırılan kalkülüs, geometrinin şekillerle çalışması ve cebrin aritmetik işlemlerin genellemelerinin incelemesi gibi sürekli değişimin matematiksel çalışmasıdır. (e.n.)

eğilimler atfetmekte ve dolayısıyla onu yasaklamakta tereddüt ederdik yine de. Burada dinlerin doğruluk değeri üzerine söylediğim hiçbir şeyin psikanalizin desteğine ihtiyacı yoktu; bunlar, analiz ortaya çıkmadan çok önce başkaları tarafından zaten söylenmişti. Psikanalitik yöntemin uygulanması dinin hakikatlerine karşı yeni bir tartışma bulmayı mümkün kılıyorsa, o da dinin sorunu. Ne var ki din savunucuları da aynı hakla, dinî öğretilerin duygusal önemine tam anlamıyla değer verilmesi için psikanalizden yararlanacaklardır.

Şimdi savunmamıza devam edelim: Dinin insan uygarlığına çok büyük hizmetleri olduğu açıktır. Asosyal içgüdülerin ehlileştirilmesine çok katkısı olmuştur. Ama yeterli değil. Binlerce yıldır insan toplumuna hükmetmiştir ve neler başarabileceğini gösterdiği zamanlar olmuştur. Eğer insanlığın çoğunluğunu mutlu etmeyi, rahatlatmayı, hayata alıştırmayı ve uygarlığın taşıyıcıları hâline getirmeyi başarsaydı, hiç kimse mevcut koşulları değiştirmeye kalkışmayı düşünmezdi. Peki, bunun yerine gördüğümüz nedir? Korkunç derecede fazla insanın uygarlıktan memnun olmadığını, mutsuz olduğunu görüyoruz ve bunun atılması gereken bir boyunduruk olduğunu hissediyoruz ve bu insanlar, ya bu uygarlığı değiştirmek için ellerinden gelen her şeyi yapacaklar ya da ona karşı olan düşmanlıklarında o kadar ileri gidecekler ki uygarlıkla ya da içgüdü kısıtlamasıyla hiçbir ilgileri kalmayacak. İşte bu noktada bize, bu durumun, bilimdeki ilerlemelerin içler acısı etkisi nedeniyle dinin, insan toplulukları üzerindeki etkisinin bir kısmını kaybetmesinden kaynaklandığı yönünde itirazlar

edilecek. Bu kabulü ve bunun gerekçesini not edeceğiz, sonrasında ise kendi amaçlarımız için yararlanacağız, ancak itirazın kendisinin hiçbir gücü yoktur.

Dinî doktrinlerin sınırsız bir egemenliğinin olduğu bir dönemde insanların genel olarak daha mutlu olup olmadıkları şüphelidir ama kesinlikle o zamanlar daha ahlaklı değillerdi. Dinin hükümlerini dışsallaştırmayı, böylece niyetlerini boşa çıkarmayı daima bilmişlerdi. Görevi dine itaati sağlamak olan rahipler bu konuda onları yarı yolda bırakmışlardır. Biri günah işler, sonra bir fedakârlık yapar veya kefaret öder ve böylece bir kez daha günah işlemekte özgür olur. Rus iç gözlemselliği, ilahi lütfun tüm nimetlerinden faydalanmak için günahın vazgeçilmez olduğu, dolayısıyla aslında günahın tanrıyı memnun ettiği sonucuna varacak noktaya ulaşmıştır. Rahiplerin ancak insanın içgüdüsel doğasına bu kadar büyük tavizler vererek kitlelerin dine itaatkâr hâle getirebildikleri bir sır değil. Böylece anlaşmaya varılmıştır: Yalnızca tanrı güçlü ve iyidir, insan ise zayıf ve günahkârdır. Ahlaksızlık her çağda, din içindeki ahlaktan daha az destek bulmamıştır. Dinin, insanın mutluluğu, kültürel yatkınlığı[17] ve ahlaki denetimi açısından başarıları bundan daha iyi değilse, dinin insanlık için gerekliliğine fazla değer verip vermediğimiz ve kültürel taleplerimizi buna dayandırırken akıllıca davranıp davranmadığımız sorusu ortaya çıkamaz.

Günümüzde apaçık olan bir durumu ele alalım: Dinin artık insanlar üzerindeki etkisinin eskisi kadar olmadığı-

17 Freud, "kültüre yatkınlığın" doğasını "Savaş ve Ölüm" (1915b) isimli makalesinin ilk bölümünde tartışmıştır. (S.n.)

nın itirafını duyduk. (Burada Avrupa Hıristiyan uygarlığı ile ilgileniyoruz.) Ve bu, vaatlerinin azalmasından değil, insanların onları daha az inandırıcı bulmasından kaynaklanıyor. Bu değişimin, tek nedeni olmasa da nedeninin, insan toplumunun üst katmanlarında bilim ruhunun artması olduğunu kabul edelim. Eleştiri, dinî belgelerin kanıtsal değerini azaltmış, doğa bilimleri bu belgelerdeki hataları ortaya çıkarmış ve karşılaştırmalı araştırmalar, saygı duyduğumuz dinî fikirler ile ilkel halkların ve çağların zihinsel ürünleri arasındaki ölümcül benzerliği ortaya çıkarmıştır.

Bilim ruhu, dünyevi meselelere karşı belirli bir tutum getirir beraberinde; dinî konularda önce biraz duraklar, tereddüt eder ve sonunda orada da eşiği geçer. Bu süreçte durmak yok; bilginin hazinelerine erişebilecek insan sayısı ne kadar fazla olursa, dinî inançtan uzaklaşma da o kadar yaygınlaşır, ilk başta sadece eski ve karşı çıkılabilir süslerden, sonra ise temel önermelerden uzaklaşma gerçekleşir. Dayton'da "maymun deneyi"ni başlatan Amerikalıların[18] tek yaptığı tutarlı olduklarını göstermek oldu. Başka yerlerde bu kaçınılmaz geçiş, yarım yamalak önlemlerle ve samimiyetsizliklerle gerçekleştirilir.

Uygarlığın eğitimli insanlardan ve zihin işçilerinden korkacak pek bir şeyi yoktur. Uygar davranışa yönelirken, dinî güdülerin yerini diğer seküler güdülerin alması, göze batmadan ilerleyecektir bu kişilerde, üstelik bu tür insanların kendileri de büyük ölçüde uygarlığın taşıyıcılarıdır.

18 1925 yılında, Tennessee'deki küçük bir kasabada, bir fen bilimleri öğretmeni, "insanın aşağı hayvanlardan türediğini" öğreterek eyalet yasasını ihlal ettiği gerekçesiyle dava edilmiştir. (S.n.)

Buna karşın, uygarlık düşmanı olmak için her türlü nedeni olan eğitimsiz ve ezilmişlerden oluşan büyük kitle için durum farklıdır. Onlar için insanların artık tanrıya inanmadıklarını keşfetmedikleri sürece her şey yolundadır. Ne var ki, bu yazım yayınlanmasa bile, bunu mutlaka keşfedecekler. Bilimsel düşüncenin bir sonucu olarak insanlarda bir değişiklik ortaya çıkmadığı sürece, bilimsel düşüncenin sonuçlarını kabul etmeye hazırlar. Peki, bu kitlelerin uygarlık düşmanlığının, çalışmalarını şart koşan düzende buldukları bir zayıf noktaya çarpma tehlikesi yok mu? Komşunuzu öldürmemenizin tek geçerli nedeni tanrının bunu yasaklaması ve bunun için sizi ya bu yaşamda ya da sonraki yaşamınızda ağır şekilde cezalandırmasıysa, tanrının var olmadığını, bu yüzden de onun cezasından korkmanıza gerek olmadığını öğrendiğinizde, komşunuzu kesinlikle tereddüt etmeden öldüreceksinizdir, bunu yapmanız ancak dünyevi bir güçle engellenebilir. Dolayısıyla ya bu tehlikeli kitleler en sert şekilde bastırılmalı ve her türlü entelektüel uyanış şansından dikkatle uzak tutulmalıdır ya da uygarlık ile din arasındaki ilişki köklü bir revizyona tabi tutulmalıdır.

VIII

Bu son önerinin gerçekleştirilmesinde özel bir zorluk olmayacağı düşünülebilir. Bunun biraz feragat gerektireceği doğrudur ama belki kazanç, kayıptan büyük olacak ve büyük bir tehlike önlenecektir. Ne var ki sanki uygarlığı daha büyük bir tehlikeye maruz bırakacakmış gibi korkuyor herkes bundan. Aziz Bonifacel, Saksonlar tarafından kutsal sayılan ağacı kestiğinde, çevredekiler bu saygısızlığın ardından korkunç bir olayın gerçekleşmesini beklediler. Ama hiçbir şey olmadı ve Saksonlar vaftizi kabul etti.

Uygarlığın, bir insanın nefret ettiği, yoluna çıkan ya da malına imrendiği komşusunu öldürmemesi emrini koyması açıkça insanın başka türlü uygulanamaz olan toplumsal varlığının yararına yapılmıştır. Çünkü katil, öldürülen adamın akrabalarının intikamını ve bu tür şiddet eylemlerine kendi içlerinde onun kadar eğilimli olan diğerlerinin örtük intikam duygularını üzerine çekecektir. Böylece intikamının ya da soygununun tadını uzun süre çıkaramayacak, tek elde ettiği, kendisinin de öldürülme ihtimali olacaktır. Kendini düşmanlarına karşı olağanüstü güç ve ihtiyatla korusa bile, daha zayıf kişilerden oluşsa da birleşmiş bir gruba boyun eğmesi kaçınılmaz olacaktır. Böyle bir birleşim söz konusu olmasaydı, cinayetler sonsuza

dek devam ederdi ve bunun nihai sonucu, insanların birbirlerini yok etmesi olurdu. Korsika'da aileler arasında hâlâ devam eden, başka yerlerde ise yalnızca uluslar arasında karşımıza çıkan durumun aynısını bireyler arasında da görmeye başlarız. Herkes için eşit derecede tehlike oluşturan yaşam güvensizliği, artık insanları, bireyin öldürmesini yasaklayan ve bu yasağı ihlal eden herkesin öldürülme hakkını kendinde saklı tutan bir toplulukta birleştirir insanları. Böylece adaletimiz olur, cezamız olur.

Ama cinayet yasağının bu rasyonel açıklamasını yayımlamıyoruz. Yasağın tanrı tarafından konulduğunu iddia ederiz. Böylece tanrının niyetini öngörme görevini üstlenir ve onun da insanların birbirlerini yok etmesini istemediğini görürüz. Bu şekilde davranarak kültürel yasağa oldukça özel bir ciddiyet katarız ama aynı zamanda buna uyulmasını tanrı inancına bağlı kılma riskini de almış oluruz. Bu adımı geri alırsak, kendi irademizi artık tanrıya affetmezsek ve sadece toplumsal nedeni sunmakla yetinirsek kültürel yasağın başkalaşımından vazgeçmiş olacağımız ama aynı zamanda bu riskten kaçınacağımız doğrudur. Ama başka bir şey daha kazanırız: Kutsallık ve dokunulmazlık, başka bir dünyaya ait olma niteliği de diyebiliriz, bir tür yayılma veya bulaşma yoluyla, birkaç büyük yasaktan diğer tüm kültürel düzenlemelere, kanunlara ve yönetmeliklere yayılmıştır. Ancak bunları çevreleyen hale çoğu zaman kutsallıktan uzaktır; farklı zaman ve mekânlarda zıt kararlar vererek birbirlerini geçersiz kılmakla kalmaz, bunun dışında insani yetersizliğin her türlü işaretini gösterirler. Bunlarda yalnızca dar görüşlü

kaygıların, bencil çıkarların ifadesinin veya yetersiz öncüllere dayanan bir sonucun ürünü olabilecek şeyleri fark etmek kolaydır. Onlara yöneltmekten geri duymayacağımız eleştiriler aynı zamanda başka, daha haklı kültürel taleplere olan saygımızı da hoş karşılanmayan ölçüde azaltır. Tanrının bizzat talep ettiği şeyleri, her şeye gücü yeten bir parlamentonun ya da yüksek yargının otoritesine dayandırılabilecek taleplerden ayırmak zor bir iş olduğundan, bu talebi tanrıyı tamamen dışarıda bırakıp kabul etmemiz bir avantaj olacaktır şüphesiz. Uygarlığın tüm düzenlemeleri ve kuralları tamamen insan kaynaklıdır. Bu emir ve kanunlar, sözde kutsal olmalarının yanı sıra, katılıklarını ve değişmezliklerini de kaybedeceklerdir. İnsanlar bunların kendilerini yönetmekten ziyade aslında çıkarlarına hizmet etmek için oluşturulduklarını anlayabilirler; böylece onlara karşı daha dostane bir tavır takınacak, ortadan kaldırılmalarını değil, sadece iyileştirilmelerini hedefleyeceklerdir. Bu, uygarlığın yüküyle uzlaşmaya giden yolda önemli bir ilerleme olacaktır.

Ancak burada uygarlığın kurallarına tamamen rasyonel nedenler atfetme yani bunları toplumsal zorunluluktan çıkarma yönündeki talebimiz ani bir şüpheyle kesintiye uğruyor. Örnek olarak cinayet yasağının kökenini seçmiştik. Peki, bu konudaki açıklamamız tarihsel gerçekle örtüşüyor mu? Korkarım ki hayır; bu, rasyonel bir yapıdan başka bir şeye benzemiyor pek. Psikanaliz yardımıyla, insanlığın kültürel tarihinin tam da bu parçasını inceledik[19] ve buna dayanarak, aslında olayların başka türlü

19 *Totem ve Tabu* (1912-13), dördüncü makale. (S.n.)

gerçekleştiğini söylemek zorundayız. Günümüz insanında bile tamamen makul güdülerin tutkulu dürtülere karşı etkisi çok az olabilir. Şimdi bile azsa, ilk çağların insan-hayvanında kim bilir ne kadar daha zayıftır! Belki de o ilkel insanın soyundan gelenler, bu öldürücü eylemler arasında çok önemli sonuçlar doğuran, karşı konulamaz bir duygusal tepkiye neden olan bir olay, ilkel babanın öldürülmesi gibi olmasaydı, şimdi bile birbirlerini hiçbir engel olmadan öldürebilirlerdi. İşte bu yüzden şu emir geldi: Öldürmeyeceksin. Totemizmde bu emir babanın yerine geçen kişiyle sınırlıydı ama daha sonra, diğer insanlara da yayıldı ancak günümüzde bile hâlâ evrensel olarak herkes tarafından uyulmamakta.

Ama burada tekrarlamama gerek olmayan argümanların da gösterdiği üzere, birincil baba, tanrının ilk simgesiydi; daha sonraki nesillerin tanrı figürünü şekillendirdiği modeldi. Dolayısıyla dinsel açıklama doğrudur. Tanrı aslında bu yasağın doğuşunda rol oynamıştır; bu, onu yaratan toplumsal gerekliliğe dair herhangi bir kavrayış değil, Tanrı'nın etkisiydi. Ayrıca insanın iradesinin tanrıya kaydırılması tamamen yerindedir. Çünkü insanlar babalarını şiddet kullanarak yok ettiklerini biliyorlardı ve bu din dışı eyleme tepki olarak bundan sonra onun iradesine saygı göstermeye kararlılardı. Yani dinî doktrin bize, her ne kadar bazı değişiklikler ve kılık değiştirmeler mevcut olsa da tarihsel gerçeği anlatır, oysa bizim rasyonel açıklamamız bunu reddeder.

Artık, dinî fikirlerin sadece arzuların yerine getirilmesini değil, aynı zamanda önemli tarihsel olayları da içerdiğini

gözlemliyoruz. Geçmişin ve bugünün bu eşzamanlı etkisi, muhtemelen dine gerçekten eşsiz bir güç zenginliği vermişti. Ama belki bir benzetme aracılığıyla başka bir keşif daha aklımıza gelebilir. Fikirleri, yetiştikleri topraktan uzağa taşımak pek iyi bir plan olmasa da burada belirtmekten kaçınamayacağımız bir uyum söz konusudur. Bir insan evladının, kimi zaman daha büyük kimi zaman ise daha az belirgin bir nevroz evresinden geçmeden uygarlık aşamasına kadar gelişimini başarıyla tamamlayamayacağını biliyoruz.

Bunun nedeni, daha sonra kullanılamaz hâle gelecek pek çok içgüdüsel talebin, çocuğun zekâsının rasyonel işleyişiyle bastırılamaması, bunun yerine, arkasında kural olarak kaygı güdüsünün yattığı bastırma eylemleriyle ehlileştirilmesinin gerekmesidir. Bu çocukluk nevrozlarının çoğu, büyüme sürecinde kendiliğinden aşılır ve bu özellikle çocukluktaki takıntılı nevrozlar için geçerlidir. Geriye kalan kısım da daha sonra psikanalitik tedaviyle temizlenebilir. Aynı şekilde, bir bütün olarak insanlığın çağlar boyunca süren gelişiminde nevrozlara benzer durumlara düştüğü varsayılabilir[20] ve aynı nedenlerle yani cehalet ve entelektüel zayıflık dönemlerinde insanın toplumsal varoluşu için vazgeçilmez olan içgüdüsel feragatler, yalnızca tamamen duygulanımsal güçler aracılığıyla başarılmıştır. Tarih öncesi çağlarda yaşanan baskıyı andıran bu süreçlerin çökeltileri

20 Freud bu soruya *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları* (1930a) eserinin sonunda, *Yeni Giriş Dersleri*'nin (1933a) sonuncusunda ve *Musa ve Tek Tanrıcılık*'ın III. Bölümünde (1939a) geri dönmüştür. (S.n.)
Bahsi geçen son eserin Türkçesi için: Sigmund Freud, *Musa ve Tek Tanrıcılık*, çev. M. Solmaz, İstanbul: Olimpos Yayınları, 2021. (e.n.)

uzun süre boyunca uygarlığa bağlı kalmıştır. Dolayısıyla din, insanlık için evrensel takıntılı nevrozu olacaktır; bu da çocuklardaki takıntılı nevroz gibi, Oedipus kompleksinden[21], yani babayla olan ilişkiden kaynaklanıyordu. Eğer bu görüş doğruysa, bir büyüme sürecinin ölümcül kaçınılmazlığıyla birlikte dinden uzaklaşmanın kaçınılmaz olduğu ve kendimizi tam da bu kavşakta, o gelişme evresinin ortasında bulduğumuz varsayılmalıdır. Bu nedenle davranışımız, yaklaşmakta olan yeni bir gelişmeye karşı çıkmayan, yolunu açan ve istilasının şiddetini hafifletmeye çalışan duyarlı bir öğretmenin davranışını örnek almalıdır. Bizim benzetmemiz elbette dinin temel doğasını tam olarak kapsamıyor. Din bir yanda tıpkı bireysel takıntılı nevrozlarda olduğu gibi takıntılı kısıtlamaları da beraberinde getiriyorsa, diğer yanda, mutlu bir halüsinasyon karmaşası içinde, akıl hastalığı dışında başka hiçbir yerde ayrı olarak bulamadığımız, gerçekliğin inkârı ile birlikte arzulu yanılsamalardan[22] oluşan bir sistemden oluşur. Ancak bunlar yalnızca sosyal bir olguyu anlamaya çalıştığımız benzetmelerdir; bireyin patolojisi bize tam anlamıyla geçerli bir muadil sağlamaz.

Din ile takıntılı nevroz arasındaki analojinin ne kadar ayrıntılı bir şekilde takip edilebileceği ve dinin oluşumundaki tuhaflığın ve değişimin ne kadarının bu ışıkta

21 Oidipus kompleksi: Oidipus karmaşası, Sigmund Freud'un kurucusu olduğu psikanalitik teoriye göre karşı cinsteki ebeveyni sahiplenme ve kendi cinsinden ebeveyni saf dışı etme konusunda çocuğun beslediği duygu, düşünce, dürtü ve fantezilerin toplamı. (e.n.)

22 Bkz. "Fetişizm" üzerine makale (1927e). (S.n.)

anlaşılabileceği (benim tarafımdan ve özellikle Theodor Reik tarafından[23]) defalarca vurgulanmıştır. Dindarların bazı nevrotik hastalıklara karşı yüksek derecede korunması da bununla iyice örtüşmektedir; evrensel nevrozu kabul etmeleri, onları kişisel nevroz yapılandırma işinden kurtarır.[24]

Bazı dinî doktrinlerin tarihsel değeri hakkındaki bilgimiz, onlara olan saygımızı artırsa da bunların, uygarlığın emirlerinin gerekçeleri olarak ileri sürülmesine son vermesi yönündeki önerimizi geçersiz kılmaz. Hatta aksine! Bu tarihsel kalıntılar, dinsel öğretileri bir nevi nevrotik kalıntılar olarak görmemizi sağlamıştı ve artık, analitik tedavide de olduğu gibi, bastırmanın etkilerinin yerine aklın rasyonel işleyişinin sonuçlarını koymanın zamanının muhtemelen geldiğini iddia edebiliriz. Böyle bir yeniden şekillendirme sürecinin, kültürel kuralların ciddi şekilde dönüştürülmesinden vazgeçmekle sınırlı kalmayacağını ve bunların genel bir revizyonunun birçoğunun ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanacağını öngörebiliriz ancak bundan pek pişman olmayız. Böylece insanları uygarlıkla uzlaştırma görevimiz büyük ölçüde yerine getirilecektir. Uygarlığın temelleri için mantıklı temeller öne sürdüğümüzde, tarihsel gerçekliğin reddedilmesinden üzüntü duymamıza gerek yok. Dinî doktrinlerin içerdiği gerçekler sonuçta o kadar

23 Bkz. Freud'un "Takıntılı Eylemler ve Dinî Uygulamalar" (1907b) makalesi ve Reik'in çalışması (1927). (S.n.)

24 Freud bu noktaya daha önce de sık sık değinmişti: Örneğin, 1919'da Leonardo da Vinci üzerine yaptığı çalışmaya eklediği bir cümle (1910c). (S.n.)

çarpıtılmış ve sistematik olarak gizlenmiştir ki insanlığın büyük çoğunluğu onları gerçek anlamda tanıyamaz. Bu durum, bir çocuğa yeni doğan bebeklerin leylekler tarafından getirildiğini söylediğimizde yaşananlara benzer. Burada da sembolik olarak doğruyu söyleriz aslında çünkü büyük kuşun ne anlama geldiğini biliriz. Ama çocuk bunu bilmez. Söylediklerimizin sadece çarpık kısmını duyar ve aldatıldığını hisseder; yetişkinlere olan güvensizliğinin ve inatçılığının aslında bu izlenimden kaynaklandığını da biliriz. Çocuklara anlattıklarımızda gerçeğin bu tür sembollerde gizlenmesinden kaçınmanın ve onların entelektüel düzeylerine uygun gerçek durum bilgisini onlardan esirgememenin daha iyi olduğuna ikna olduk.[25]

25 Freud, daha sonraki çeşitli pasajlarında "maddesel" ve "tarihsel" hakikat olarak adlandırdığı şeyler arasında bir ayrım yapmıştır. Özellikle *Musa ve Tektanrıcılık* (1939a) kitabının III. Bölümünün II. Kısmının G Kısmına bakınız. (S.n.)
Bahsi geçen son eserin Türkçesi için: Sigmund Freud, *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*, çev. G. Karahasanoğlu, İstanbul: Olimpos Yayınları, 2021. (e.n.)

IX

"Birbiriyle uzlaştırılması zor çekişlilere izin veriyorsunuz. Sizin yazdığınız gibi bir yazının oldukça zararsız olduğunu söyleyerek başlamışsınız söze: Hiç kimse, burada öne sürülen düşünceler yüzünden inancının çalınmasına izin vermeyecektir. Buna karşın yine de niyetiniz, daha sonra açıkça görüleceği üzere, bu inancı sarsmak olduğundan, çalışmanızı gerçekte neden yayımladığınızı sorabiliriz. Üstelik başka bir paragrafta, birinin insanların artık tanrıya inanmadığını keşfetmesinin tehlikeli, hatta çok tehlikeli olabileceğini kabul ediyorsunuz. Kişi şimdiye dek uysaldı ama artık uygarlığın emirlerine itaat etmekten vazgeçiyor. Ancak sizin, uygarlığın emirlerini dinî temellere dayandırmanın uygarlık için tehlike oluşturduğu yönündeki iddianız, inanan kişinin kâfir de olabileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu elbette tam bir çelişkidir.

İşte bir çelişki daha. Bir yandan, insanların zekâlarıyla yönlendirilemeyeceğini çünkü insanların tutkuları ve içgüdüsel talepleri tarafından yönetildiklerini kabul ediyorsunuz. Ama öte yandan, uygarlığa itaatin duygusal temelini rasyonel bir temelle değiştirmeyi öneriyorsunuz. Bundan kim ne anlasın? Bana kalırsa ya biri doğru olmalı ya da öteki.

Bunun yanı sıra, tarihten hiçbir şey öğrenmediniz mi? Daha önce de resmî olarak ve büyük bir biçimde, dinin yerine aklı koymak için bu tür bir girişimde bulunulmuştu. Elbette Fransız Devrimi'ni ve Robespierre'i hatırlıyorsunuzdur? Ayrıca deneyin ne kadar kısa ömürlü ve son derece etkisiz olduğunu da hatırlıyorsunuzdur, değil mi? Aynı deney şu anda Rusya'da da tekrarlanıyor ve sonucu merak bile etmemize gerek yok. İnsanların dinsiz yapamayacaklarını doğal karşılayabileceğimizi düşünmüyor musunuz yani?

Dinin saplantılı bir nevrozdan daha fazlası olduğunu kendiniz söylediniz. Ama işin diğer tarafıyla ilgilenmediniz. Bir nevroz ile analojiyi çözmekle yetiniyorsunuz. Bu süreçte başka nelerin kaybedilebileceği ilgilendirmiyor sizi."

Bu çelişki görüntüsü muhtemelen karmaşık meseleleri çok aceleyle ele aldığım için ortaya çıktı. Ama bunu bir dereceye kadar düzeltebiliriz. Hâlen daha yazdıklarımın bir açıdan oldukça zararsız olduğunu düşünüyorum. Hiçbir dindar bu ve buna benzer delillerle dinden sapmaz. Dindar kişi, dinin öğretilerine belli bir sevgi bağıyla bağlıdır. Ancak şüphesiz ki aynı anlamda dindar olmayan sayısız inanan da vardır. Uygarlığın emirlerine dinin tehditlerinden korktukları için uyuyorlar ve dini, kendilerini içine hapseden gerçekliğin bir parçası olarak görmek zorunda kaldıkları sürece dinden korkarlar. Dinin gerçeklik değerine olan inançlarından vazgeçmelerine izin verilir verilmez, dinden koparlar. Ama onlar da tartışmalardan etkilenmezler. Başkalarının dinden korkmadığını gördüklerinde dinden korkmayı bırakırlar ve çalışmamı yayınlamasam

bile dinî etkilerin azaldığını öğreneceklerini iddia ettiğim kişiler de işte onlardı.

Bununla birlikte beni suçladığınız diğer çelişkiye siz kendiniz daha fazla ağırlık veriyorsunuz. İnsanlar makul argümanlara oldukça az erişebildiklerine ve tamamen içgüdüsel arzuları tarafından yönetildiklerine göre, neden onları içgüdüsel tatminden mahrum bırakıp bunun yerine makul argümanları koymaya çalışalım ki? İnsanların böyle olduğu doğrudur ama acaba böyle mi olmalılar gerçekten, en derindeki tabiatları bunu gerektiriyor mu, diye sordunuz mu kendinize? Bir antropolog, küçük yaşlarından itibaren çocuklarının başlarını bandajlayarak deforme etmeyi gelenek hâline getiren bir halkın kafatası indeksini verebilir mi? Sağlıklı bir çocuğun ışıltılı zekâsı ile ortalama bir yetişkinin zayıf zihinsel güçleri arasındaki iç karartıcı zıtlığı düşünün. Bu göreceli körelmenin suçunun büyük bir kısmını taşıyan şeyin tam olarak din eğitimi olmadığından tam olarak emin olabilir miyiz? Etkilenmeyen bir çocuğun tanrı ve başka bir dünyadaki şeyler için endişelenmeye başlamasının çok uzun zaman alacağını düşünüyorum. Belki bu konulardaki düşünceleri atalarıyla aynı yolları izleyecektir. Buna karşın, biz böyle bir gelişme beklemiyoruz; onu, din öğretileriyle, onlarla ilgilenmediği ve anlamını kavrayamadığı bir yaşta tanıştırıyoruz. Bugün çocukların eğitim programlarındaki iki ana noktanın; cinsel eğitimin geç verilmesi ve dinî etkilenmenin zamanından önce olması olduğu doğru değil midir? Çünkü bu şekilde, çocuğun zekâsı uyandığında, dinî öğretilen çoktan tartışılmaz hâle gelmiş olur. Peki, bu kadar önemli bir şey olan zekânın

cehennem ateşi tehdidiyle kapatılmasının, akıl fonksiyonunun güçlenmesine vesile olacağı kanaatinde misiniz? Bir insan dinî doktrinlerin önüne koyduğu tüm saçmalıkları eleştirmeden kabul etmeye ve hatta aralarındaki çelişkileri gözden kaçırmaya başladıktan sonra çocuğun zekâsının zayıflığına çok da şaşırmamıza gerek yoktur. Ancak içgüdüsel tabiatımızı kontrol etmek için zekâmız dışında başka bir aracımız yok. Düşünce yasaklarının egemenliği altındaki insanların psikolojik ideale ve aklın önceliğine ulaşmalarını nasıl bekleyebiliriz? Ayrıca kadınların genel olarak "fizyolojik zekâ geriliğinden"[26] mustarip olduklarının, yani erkeklerden daha az zeki olduklarının söylendiğini de biliyorsunuz. Bu gerçeğin kendisi tartışmaya açıktır ve yorumu şüphelidir ama bu zihinsel körelmenin ikincil nitelikte olduğunu destekleyen bir argüman, kadınların, düşüncelerini kendilerini en çok ilgilendiren şeye, yani cinsel yaşam sorunlarına yöneltmelerine karşı erken bir yasağın katılığı altında işlemeleridir. Bir kişi, yaşamının ilk yıllarında sadece düşüncenin cinsel açıdan engellenmesinden değil, aynı zamanda dinî bir engellemeden ve bundan kaynaklanan bir sadakat engellemesinden etkilenmediği sürece, o kişinin gerçekte nasıl biri olduğunu söyleyemeyiz aslında.

Ama şevkimi yumuşatacağım ve benim de bir yanılsamanın peşinde olma ihtimalimi kabul edeceğim. Belki de düşünceyi dinî olarak yasaklamanın etkisi, sandığım

26 Bu ifade Moebius (1903) tarafından kullanılmıştır. Bkz. Mevcut argümanın öngörüldüğü yer: Freud'un "uygar" cinsel ahlak üzerine ilk makalesi (1908d), Standart baskı, 9, 199. (S.n.)

kadar kötü olmayabilir; belki eğitim, insanları dine tabi kılmak için kötüye kullanılmasa bile insan tabiatının aynı kaldığı çıkacak ortaya. Bilmiyorum bunu, siz de bilemezsiniz. Şu anda çözümsüz görünenler yalnızca bu yaşamın büyük sorunları değildir, daha az sayıda soruyu da yanıtlamak zordur. Ancak burada geleceğe dair umut beslemekte haklı olduğumuzu, belki de uygarlığı zenginleştirebilecek bir hazinenin ortaya çıkarılabileceğini ve bunun din dışı bir eğitim denemesine değer olduğunu kabul etmelisiniz. Deneyin tatmin edici olmadığı ortaya çıkarsa, reformdan vazgeçmeye ve insanın içgüdüsel arzuları tarafından yönetilen, zayıf zekâya sahip bir yaratık olduğuna dair daha önceki, tamamen tanımlayıcı yargıma geri dönmeye hazırım.

Başka bir noktada size kayıtsız şartsız katılıyorum. Dini zorla ve tek darbede ortadan kaldırmaya çalışmak elbette anlamsızdır. Üstelik bu umutsuz bir durum olurdu. Dindar ne delillerle ne de yasaklarla inancının kendisinden koparılmasına izin verir. Bu, bazılarında başarılı olsa bile zulüm olurdu. Onlarca yıldır uyku ilacı kullanan bir adam, uyku ilacı elinden alınırsa doğal olarak uyuyamaz. Dinî tesellilerin etkisinin narkotik etkisine benzetilebileceği, Amerika'da yaşananlarla çok iyi örneklenmektedir. Şimdi orada, belli ki kadınların yönetimi altında, insanları her türlü uyarıcı, sarhoş edici ve diğer haz verici maddelerden mahrum etmeye çalışıyorlar ve tazminat yerine onları dindarlıkla doyurmaya çalışıyorlar. Bu, sonucunu merak etmemize gerek olmayan bir başka deney.[27]

27 Bu, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ulusal Yasaklama döneminin (1920-33) ortasında yazılmıştır. (S.n.)

Dolayısıyla insanların dinî yanılsamanın tesellisi olmadan hiçbir şekilde yapamayacaklarını, bu yanılsama olmadan hayatın sıkıntılarına ve gerçekliğin acımasızlıklarına dayanamayacaklarını iddia etmeyi sürdürdüğünüzde sizinle çelişmek zorunda kalacağım. Bu, çocukluğundan beri tatlı ya da acı-tatlı zemini aşıladığınız insanlar için kesinlikle doğrudur. Peki, ya mantıklı bir şekilde yetiştirilen diğer insanlar? Belki de nevrozdan mustarip olmayanların, onu dindirmek için sarhoş edici bir maddeye ihtiyacı olmayacak. Kendilerini zor durumda bulacakları doğrudur. Çaresizliklerinin ve evren mekanizması içindeki önemsizliklerinin boyutunu kendilerine itiraf etmek zorunda kalacaklar; ondan sonra artık yaratılışın merkezi olamazlar, artık lütufkâr İlahi Takdir'in şefkatli bakımının nesnesi olamazlar. Çok sıcak ve rahat ebeveyn evinden ayrılan bir çocukla aynı konumda olacaklardır. Ama çocukça hareketin aşılması kaçınılmazdır. İnsanlar sonsuza dek çocuk kalamazlar; sonunda "düşmanca bir hayata" atılmak zorunda kalacaklardır. Buna *gerçeğe yönelik eğitim* diyebiliriz. Kitabımın tek amacının bu ileri adımın gerekliliğine işaret etmek olduğunu size itiraf etmeme gerek var mı?

Bu zorlu sınava dayanamayacaklarından mı korkuyorsunuz acaba? En azından dayanacaklarını umalım. İnsanın kendi kaynaklarıyla bir kenara atıldığını bilmek her hâlükârda bir şeydir. Daha sonra kişi bunları doğru şekilde kullanmayı öğrenir. Ve insanlar tamamen çaresiz değiller. Tufan günlerinden bu yana bilimsel bilgileri onlara çok şey öğretmiştir ve onların gücüne güç katmayı sürdürecektir. Kaderin hiçbir yardımı olmayan büyük

gerekliliklerine gelince, bunlara teslimiyetle katlanmayı öğrenecekler. Henüz kimsenin hasadını görmediği aydaki dönüm dönüm geniş serapların onlara ne faydası var? Bu dünyadaki dürüst, küçük mülk sahipleri olarak, arazilerini kendilerini destekleyecek şekilde nasıl geliştireceklerini bilecekler. Öteki dünyadan beklentilerini geri çekerek ve özgürleşmiş tüm enerjilerini dünyadaki yaşamlarına yoğunlaştırarak, muhtemelen yaşamın herkes için katlanılabilir hâle geleceği ve uygarlığın artık kimseye baskıcı olmayacağı bir duruma ulaşmayı başaracaklar. O zaman, inançsız dostlarımızla birlikte, pişmanlık duymadan şunu söyleyebilecekler:

> Den Himmel überlassen wir
> Den Engeln und den Spatzen.[28]

28 "Cenneti meleklere ve serçelere bırakıyoruz." Heine'ın "Almanya" isimli şiirinden. Burada "inançsız dostlar" olarak tercüme edilen ifade (Almanca "Unglaubensgenossen", bizden Heine tarafından Spinoza'ya söylenmiştir. Bu, Freud tarafından nükteler üzerine olan kitabında (1905c) belli bir tür espri tekniğinin örneği olarak alıntılanmıştır. (S.n.)

X

"Kulağa ne kadar harika geliyor! Tüm yanılsamalardan vazgeçerek yeryüzündeki varoluşunu katlanılabilir kılmayı başarmış bir insan ırkı! Ama beklentilerinizi paylaşamıyorum. Bunun nedeni belki de olduğumu zannettiğiniz inatçı bir gerici olmam değil. Hayır, mantıklı olduğum için hemfikir değilim. Artık rolleri değiştirmiş gibiyiz: Siz kendinizi yanılsamalara kaptıran coşkulu biri olarak ortaya çıkıyorsunuz, bense aklın iddialarını, şüpheciliğin haklarını savunuyorum. Açıkladığınız şey, bana kalırsa, sizin örneğinizden yola çıkarak, yanılsama diyebileceğim hatalar üzerine inşa edilmiş çünkü bunlar açık bir şekilde sizin isteklerinizi ele veriyorlar. Umudunuzu, erken çocukluk döneminde dinî öğretilerin etkisini deneyimlememiş nesillerin, zekâ ve içgüdü yaşamı üzerindeki arzu edilen önceliğine kolaylıkla ulaşabilecekleri ihtimaline bağlıyorsunuz. Bu kesinlikle bir yanılsamadır: Bu belirli açıdan, insan tabiatının değişmesi pek olası değildir. Yanılmıyorsam, başka uygarlıklar hakkında çok az şey bilinse de günümüzde bile dinî bir sistemin baskısı altında büyümeyen ama yine de sizin idealinize diğerlerinden daha fazla yaklaşmamış olan insanlar mevcut. Dini, Avrupa uygarlığımızdan çıkarmak istiyorsanız, bunu ancak başka

bir doktrin aracılığıyla yapabilirsiniz ve böyle bir sistem daha başından itibaren dinin tüm psikolojik özelliklerini, kutsallık, katılık, hoşgörüsüzlük ve aynı düşünce yasağı, kendini savunmak için devralacaktır. Eğitimin gereksinimlerini karşılamak için elinizde böyle bir şeyin olması gerekir. Eh, eğitim olmadan da yapamazsınız. Meme emen bebekten, uygar insana giden yol uzun bir yoldur; insan yavruları kendi gelişimleri için rehberlikten mahrum bırakılırsa, bu konuda yanlış yola sapacak ve yaşam görevlerini doğru zamanda yerine getiremeyeceklerdir. Onların yetiştirilmesinde uygulanan doktrinler, olgunlaştıkları yıllardaki düşüncelerine daima sınır koyacaktır; bugün tam olarak dini suçluyorsunuz bunu yapmakla. İçgüdüsel olarak hareket eden ve zekâsı zayıf olan çocuklara, yalnızca yetişkinlerin olgun zekâsının doğrulayabileceği kararlar almayı dayatmasının, bizim ve diğer tüm uygarlıkların ortadan kaldırılamaz ve doğuştan gelen bir kusuru olduğunu görmüyor musunuz? Ama uygarlık başka türlüsünü yapamaz, bunun nedeni insanoğlunun çağlar boyu gelişiminin birkaç yıllık çocukluk dönemine sıkıştırılmış olması gerçeğidir ve çocuğun kendisinden önce belirlenen göreve hâkim olması ancak duygusal güçler aracılığıyla sağlanabilir. Sizin 'zekânın üstünlüğüne' ilişkin beklentileriniz işte bunlardır.

Ayrıca dinî doktrin sisteminin, eğitimin ve insanın toplumsal yaşamının temeli olarak korunmasını savunursam, şaşırmayın. Bu pratik bir sorundur, bir gerçeklik değeri sorunu değil. Bireyi etkilemeyi, uygarlığımızı korumak maksadıyla, uygarlık için olgunlaşana (pek çoğu zaten o

olgunluğa erişemeyecektir) kadar erteleyemeyiz. Ayrıca, büyüyen bir çocuğa, onda hiçbir eleştiriye izin vermeyen bir aksiyom olarak işleyecek bazı doktrin sistemlerini empoze etmek zorunda olmalıyız. Bu iki nedenden olayı, ben, dinî sistemin bu amaca en uygun sistem olduğunu düşünüyorum. Elbette bu, tam da sizin onu bir 'yanılsama' olarak gördüğünüzü iddia ettiğiniz arzuları tatmin ve teselli edici gücünden dolayı böyledir. Gerçeklik ile ilgili herhangi bir şey keşfetmenin zorluğu, hatta bunu başarmamızın mümkün olup olmadığı konusundaki şüpheler, göz önüne alındığında, insan ihtiyaçlarının da bir gerçeklik bir parçası, hem de aslında bizi özellikle yakından ilgilendiren önemli bir parçası, olduğu gerçeğini gözden kaçırmamalıyız.

Bana göre dinî doktrinin bir başka avantajı da sizin istisna olarak kabul ettiğiniz özelliklerinden birinde yatıyor. Fikirlerin arıtılmasına ve yüceltilmesine olanak sağlıyor, bu da onun ilkel ve çocuksu düşüncenin taşıdığı izlerin çoğundan arındırılmasını mümkün kılar. O zaman geriye kalan, bilimin artık çelişmediği ve çürütemediği bir fikirler bütünüdür. Biraz tedbir ve taviz olarak kınadığınız dinî öğretideki bu değişiklikler, eğitimsiz kitlelerle felsefi düşünür arasındaki uçurumun önlenmesini ve aralarında uygarlığın korunması için çok önemli olan ortak bağın korunmasını mümkün kılmaktadır. Böylece de halkın üst tabakasının 'artık tanrıya inanmadığını' keşfetmesinden korkmaya gerek kalmayacaktır. Sanırım artık çabalarınızın, kanıtlanmış ve duygusal açıdan değerli bir yanılsamayı, kanıtlanmamış ve duygusal değeri olmayan bir

başka yanılsamayla değiştirme girişimine ulaştığını böylece göstermiş oluyorum."

Eleştirilerinizin cevapsız kalmayacağını göreceksiniz. Yanılsamalardan kaçınmanın ne kadar zor olduğunu biliyorum, hatta itiraf ettiğim umutlar da yanılsama niteliğinde olabilir. Ama sıkı sıkıya bağlı olduğum bir ayrım var. Bunları paylaşmadığım için herhangi bir ceza verilmemesi dışında, yanılsamalarım dinî yanılsamalar gibi düzeltilemez değildir. Yanılsamanın özelliklerini taşımazlar. Tecrübe bana değil, benden sonra benim gibi düşünenlere yanıldığımızı gösterirse beklentilerimizden vazgeçeriz. Girişimimi olduğu hâliyle kabul edin. Bu dünyada yönünü bulmanın zorluğu konusunda kendini kandırmayan bir psikolog, bireylerin zihinsel süreçlerini inceleyerek elde ettiği küçük bilgiler ışığında insanın gelişimini değerlendirmeye çalışıyor. İnsanların çocukluktan yetişkinliğe kadar olan gelişimlerini. Bunu yaparken de dinin bir çocukluk nevrozuyla karşılaştırılabilir olduğu fikri, aklından çıkmaz ve tıpkı pek çok çocuğun büyürken benzer bir nevrozdan kurtulması gibi, insanlığın da bu nevrotik aşamayı aşacağını varsayacaktır iyimserlikle. Bireysel psikolojiden elde edilen bu keşifler yetersiz olabilir, bunların insan ırkına uygulanması gerekçelendirilmemiş, iyimserliği ise temelsiz olabilir. Tüm bu belirsizlikleri kabul ediyorum. Ancak çoğu zaman insan ne düşündüğünü söylemekten kendini alıkoyamaz ve düşüncesini değerinden daha fazla aktaramadığı gerekçesiyle kendini avutur.

Biraz daha üzerinde durmam gereken iki nokta var: Birincisi, benim duruşumun zayıf olması, sizin duruşunu-

zun güçlü olduğu anlamına gelmez. Bence siz kaybedilmiş bir davayı savunuyorsunuz. İnsan aklının, içgüdüsel yaşamıyla karşılaştırıldığında güçsüz olduğu konusunda istediğimiz sıklıkta ısrar edebilir ve bu konuda haklı da olabiliriz. Ama bu zayıflığın tuhaf bir yanı vardır. Aklın sesi yumuşaktır ama duyuluncaya kadar dinlenmez. Sonunda, sayısız yok sayılmanın ardından başarılı olur. Bu, insanlığın geleceği konusunda iyimser olunabilecek birkaç noktadan biri olsa da kendi başına hiç de küçümsemeyecek bir önemi vardır. Ve bundan başka umutlar da elde edilebilir. Doğru, zekânın önceliği uzak, çok uzak bir gelecekte gerçekleşecektir ancak bu gelecek muhtemelen sonsuz uzaklıkta da değildir. Muhtemelen, tanrınızdan gerçekleştirmesini beklediğiniz hedeflerle (elbette insanın sınırları dâhilinde, dış gerçeklik, *Ανάγκη*, buna izin verdiği sürece), yani sevginin ve acının azalmasıyla aynı hedefleri koyacaktır kendisine. Durum böyle olunca, düşmanlığımızın yalnızca geçici olduğunu ve uzlaşılmaz olmadığını söyleyebiliriz kendimize. Aynı şeyleri arzuluyoruz ama siz, benden ve benim tarafımdakilerden daha sabırsızsınız, daha titizsiniz ve söylememde bir sakınca yok, daha çıkarcısınız. Mutluluğun ölümden hemen sonra başlamasını sağlıyorsunuz, ondan imkânsızı bekliyorsunuz ve bireyin iddialarından vazgeçmiyorsunuz. Tanrımız, λόγος[29], bizim dışımızdaki doğanın izin verdiği isteklerden hangisini yerine getirirse getirsin, bunu çok yavaş, yalnızca öngörülemeyen bir gelecekte ve yeni nesil insanlar için yapacak.

29 Hollandalı yazar Multatuli'nin ikiz tanrıları λόγος (Logos: Akıl) ve Ανάγκη (Ananke: Gereklilik). (F.n.)

Hayatta büyük acılar çeken bizler için vadettiği hiçbir tazminat yok. Bu uzak hedefe giden yolda ister ilk girişimler başarısız olsun ister ilk ikamelerin savunulamaz olduğu ortaya çıksın, dinî doktrinlerinizin bir kenara atılması gerekecek. Nedenini biliyorsunuz: Uzun vadede hiçbir şey akla ve deneyime karşı koyamaz ve dinin her ikisine da fazlasıyla çelişki sunduğu aşikârdır. Arındırılmış dinî fikirler bile, dinin tesellisinden herhangi bir şeyi korumaya çalıştıkları sürece bu kaderden kaçamayacaklar. Nitelikleri tanımlanamayan, amaçları anlaşılamayan daha yüksek bir manevi varlığa olan inançla yetinirlerse, kuşkusuz bilimin meydan okumasına karşı bir delil olacaklardır, bununla birlikte, o zaman da insani çıkarlar üzerindeki hâkimiyetlerini kaybedeceklerdir.

İkincisi, yanılsamalara karşı tavrınızı benimki ile karşılaştırıp farkı gözlemleyin. Dinî yanılsamayı tüm gücünüzle savunmalısınız. Eğer itibarını kaybederse ve aslında kendisine yönelik tehdit yeterince büyük olursa, işte o zaman dünyanız çöker. Size her şeyden, uygarlıktan ve insanlığın geleceğinden umudu kesmekten başka bir şey kalmaz. Ben bu esaretten özgürüm, biz özgürüz. Çocukça arzularımızın önemli bir kısmından vazgeçmeye hazır olduğumuza göre, beklentilerimizden birkaçının yanılsama olarak ortaya çıkmasına katlanabiliriz.

Dinî doktrinlerin yükünü üzerinden atmış bir eğitim, muhtemelen, insanların psikolojik tabiatında pek fazla bir değişiklik yaratmayacaktır. Tanrımız λόγος belki de çok güçlü bir tanrı değildir ve seleflerinin vaatlerinin yalnızca küçük bir kısmını yerine getirebilecektir. Bunu

kabul etmemiz gerekiyorsa, uysalca kabul edeceğiz. Böylece dünyaya ve hayata olan ilgimizi kaybetmeyeceğiz çünkü sizde olmayan kesin bir desteğimiz var. Dünya gerçekliğine dair bilgi edinmenin bilimsel çalışmalarla mümkün olduğuna inanıyoruz, böylece gücümüzü artırabilir ve yaşamımızı ona göre düzenleyebiliriz. Eğer bu inanç bir yanılsamaysa biz de sizinle aynı durumdayız. Ancak bilim, sayısız ve önemli başarılarıyla bize bir yanılsama olmadığını kanıtlamıştır. Bilimin hem pek çok açık hem de pek çok gizli düşmanı var; bunlar arasında dinî inancı zayıflattığı ve dini devrilme tehlikesine soktuğu için bilimi affedemeyenler de var. Bilim, bize öğrettiklerinin azlığı ve karanlıkta bıraktığı alanın inanılmaz derecede büyük olması nedeniyle suçlanıyor. Ancak insanlar bilimin ne kadar genç olduğunu, başlangıcının ne kadar zorlu olduğunu ve insan zekâsının bilimin belirlediği görevler için yeterince güçlü hâle gelmesinden bu yana geçen sürenin ne kadar kısa olduğunu unutuyorlar. Yargılarımızı çok kısa zaman dilimlerine dayandırmak değil mi hepimizin hatası? Jeologları örnek almalıyız. İnsanlar bilimin güvenilmezliğinden, bir gün yasa ilan ettiği bir şeyi gelecek neslin hata kabul ederek başka bir yasayla değiştirmesinden ve sonra o yasanın da kabul görmemesinden şikâyet ediyorlar. Ama bu adil değil, kısmen doğru da değil. Bilimsel düşüncedeki dönüşümler devrim değil, gelişmedir, ilerlemedir. İlk başta evrensel olarak geçerli sayılan bir yasanın, daha kapsamlı bir tekdüzeliğin özel bir durumu olduğu ortaya çıkar veya daha sonra keşfedilmemiş başka bir yasayla sınırlandırılır. Geleceğe kabaca bir yaklaşım, daha dikkatli

bir şekilde uyarlanmış bir yaklaşımla değiştirilir, sonra da biraz daha kusursuzlaşmayı bekler. Kısa sürede yetersiz bulunarak reddedilmek zorunda kalacak hipotezlerle denemeler yaptığımız bir araştırma aşamasında henüz aşamadığımız çeşitli alanlar mevcut ama diğer alanlarda çoktan kesin ve hemen hemen değiştirilemez bir bilgiye sahibiz. Son olarak, kendi düzenlememizin koşullarına bağlı olarak, bilimsel çabayı radikal bir şekilde itibarsızlaştırmaya yönelik bir girişimde bulunulması, bizim dışımızdaki şeylerin gerçek tabiatı erişilemez kalırken, öznel sonuçlardan başka bir şey veremez. Ama bu, bilimsel çalışmanın anlaşılması açısından belirleyici önemi olan çeşitli faktörlerin göz ardı edilmesi anlamına gelir. İlk olarak, düzenlememiz, yani zihin aygıtımız, tam olarak dış dünyayı keşfetme çabasıyla geliştirilir, bu nedenle de yapısında bir dereceye kadar uygunluk gerçekleşmiş olmalıdır. İkinci olarak, kendisi de üzerine araştırmalar yaptığımız dünyanın kurucu parçalarındandır ve böyle bir araştırmayı kolaylıkla kabul eder. Üçüncüsü, eğer bilimi, düzenlememizin özel niteliğinin bir sonucu olarak dünyanın bize nasıl görünmesi gerektiğini göstermekle sınırlandırırsak, bilimin görevi tamamen kapsanmış olur. Dördüncüsü, bilimin nihai bulguları, tam olarak elde edilme biçimleri nedeniyle, yalnızca bizim düzenlememiz tarafından değil, aynı zamanda bu düzenlemeyi etkileyen faktörlerce de belirlenir. Son olarak ise, dünyanın tabiatı sorunu, bizim algılayıcı zihinsel aygıtımız göz önüne alınmaksızın, pratik ilgiden yoksun, boş bir soyutlamadır.

Hayır, bizim bilimimiz bir yanılsama değildir. Asıl bilimin bize veremediği şeyi başka yerden alabileceğimizi düşünmek bir yanılsama olur.

KAYNAKÇA

G.S. Freud, Gesammelte Schriften (12 cilt), Viyana, 1924-34

G.W. Freud, Gesammelte Werke (18 cilt), Londra, 1940'tan itibaren

C.P. Freud, Collected Papers (5 cilt), Londra, 1924-50

Standard Ed. Freud, Standard Edition (24 cilt), Londra, 1953'ten itibaren

FREUD S.,

- 1899a, "Über Deckerinnerungen, G.S., **1**, 465; *G.W.*, **1**, 529. (2l) İngilizce çeviri: "Screen Memories, *C.P.*, **5**, 47; *Standard Ed.*, **3**.
- 1900a, *Die Traumdeutung*, Vienna. *G.S.*, **2-3**; *G. W.*, **2-3**. (17) İngilizce çeviri: *The Interpretation of Dreams*, Londra ve New York, 1955; *Standard Ed.*, **4-5**.
- 1901b, *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, Berlin, 1904. *G.S.*, **4**, 3; *G.W.*, **4** (45), İngilizce çeviri: *The Psychopathology of Everyday Life, Standard Ed.*, 6.
- 1905c, *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*, Viyana. *G.S.*, **9**, 5; *G.W.*, **6**. (50), İngilizce çeviri: *Jokes and their Relation to the Unconscious, Standard Ed.*, 8.
- 1907b, "Zwangshandlungen und Religionsübung", *G.S.*, **10**, 210; G.W., 7, 129. (3, 43-4), İngilizce çeviri: "Obses-

sive Actions and Religious Practices", *C.P.*, **2**, 25; *Standard Ed.*, **9**, 116.

- 1908d, "Die "kulturelle" Sexualmoral und die moderne Nervositat", *G.S.*, **5**, 143; *G.W.*, **7**, 143. (48), İngilizce çeviri: "Civilized" Sexual Morality and Modern Nervous Illness", *C.P.*, **2**, 76; *Standard Ed.*, **9**, 179.

- 1908e [1907], "Der Dichter und das Phantasieren". *G.S.*, **10**, 229; *G.W.*, **7**, 213. (14), İngilizce çeviri: "Creative Writers and Day Dreaming", *C.P.*, **4**, 173; *Standard Ed.*, **9**, 143.

- 1910c, *Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci*, Viyana. *G.S.*, **9**, 371; *G.W.*, **8**, 128. (44) İngilizce çeviri: *Leonardo da Vinci and a Memory of His Childhood*, *Standard Ed.*, **11**, 59.

- 1912-13, *Totem und Tabu*, Viyana, 1913. *G.S.*, **10**, 3; *G.W.*, **9** (3, 17, 22-4, 42) , İngilizce çeviri: *Totem and Taboo*, Londra, 1950; New York, 1952; *Standard Ed.*, **13**, 1.

- 1914c, "Zur Einfiihrung des Narzissmus", *G.S.*, **6**, 155; *G.W.*, **10**, 138. (23), İngilizce çeviri: "On Narcissism: an Introduction", *C.P.*, **4**, 30; *Standard Ed.*, **14**, 69.

- 1915b, "Zeitgemasses tiber Krieg uncl Tod", *G.S.*, **10**, 315; G.W., **10**, 324. (38), İngilizce çeviri: "Thoughts for the Times on War and Death", *C.P.*, **4**, 288; *Standard Ed.*, **14**, 275.

- 1921c, *Massenpsychologie und Ich-Analyse*, Viyana. *G.S.*, **6**, 261; *G.W.*, **13**, 73. (7), İngilizce çeviri: *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, Londra, 1959; New York. 1960; *Standard Ed.*, **18**, 67.

- 1923b, *Das Ich und das Es*, Viyana. *G.S.*, **6**, 353; *C.W.*, **13**, 237. (1 1) [Çev.: *The Ego and the Id*, Londra, 1927; *Standard Ed.*, **19**, 3.

- 1924c, "Das Ekonomische Problem des Masochismus", *C.S.*, **5**, 374; G.W., **13**, 371. (54), İngilizce çeviri: "The Economic Problem of Masochism", *C.P.*, **2**, 255; *Standard Ed.*, **19**, 157.

- 1926d, *Hemmung, Symptom und Angst*, Viyana. *G.S.*, **11**, 23; *G.W.*, **14**, 113· (36), İngilizce çeviri: *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, Londra, 1960 (*The Problem of Anxiety*, New York, 1 936); *Standard Ed.*, **20**, 77.

- 1926e, *Die Frage der Laienanalyse*, Viyana. *G.S.*, **11**, 307; *G. W.*, **14**, 209. (21), İngilizce çeviri: *The Question of Lay Analysis*, Londra, 1947; *Standard Ed.*, **20**, 179·]

- 1927e, "Fetischismus", *C.S.*, **11**, 395; *G.W.*, **14**, 311. (43), İngilizce çeviri: "Fetishism", *C.P.*, **5**, 198; *Standard Ed.*, *21*, 149.

- 1930a, *Das Unbehagen in der Kultur*, Viyana. *G.S.*, **12**, 29; *G.W.*, **14**, 421. (3, 6, 9, 43), İngilizce çeviri: *Civilization and its Discontents*, Londra ve New York, 1930; *Standard Ed.*, **21**, 59.]

- 1933a, *Neue Folge der Vorlesungen zur Einfuhrung in die Psychoanalyse*, Viyana. *G.S.*, **12**, 151; *G.W.*, **15**, 207. (3), İngilizce çeviri: *New Introductory Lectures on Psycho.Analysis*, Londra ve New York, 1933; *Standard Ed.*, **22**.

- 1936a, Romain Rolland'a mektup: "Eine Erinnerungsstorung auf der Akropolis", *G. W.*, **16**, 250. (25-6), İngilizce çeviri: 'A Disturbance of Memory on the Acropolis', *C.P.*, **5**, 302; *Standard Ed.*, **22**.]

- 1939a [1937-39]) *Der Mann Moses und die monotheistische Religion*, *C.W.*, **16**, 103. (4, 43, 45) [Çev.: *Moses and Monotheism*, Londra ve New York, 1939; *Standard Ed.*, **23**.

MOEBIUS, P. J. (1903) *Über den physiologischen Schwachsinn des Weibes* (5. baskı), Halle; (48)

REIK, T. (1927) 'Dogma und Zwangsidee': eine psychoanalytische Studie zur Entwicklung der Religion', *Imago*, **13**, 247; kitap olarak, Viyana, 1927. (43 4) [Çev.: *Dogma and Compulsions: Psychoanalytic Studies on Myths and Religions*, New York, 1951.]

VAIHINGER, H. (1922) *Die Philosophie des Als Ob*, Berlin. (7. ve 8. baskılar; 1. baskı, 1911.) (28-9) [Çev.: *The Philosophy of 'As if'*, Londra, 1924.]

Editörün eklediği kaynaklar

FREUD S.,

- *Uygarlığın Hoşnutsuzluğu*, çev. S. Pişkinsoy, İstanbul: Olimpos Yayınları, 2021.
- *Rüyaların Yorumu*, çev. D. Bal, İstanbul: Olimpos Yayınları, 2021.
- *Totem ve Tabu*, çev. S. Pişkinsoy, İstanbul: Olimpos Yayınları, 2021.
- *Narsisizm Üzerine*, çev. S. T. Gürkan, İstanbul: Olimpos Yayınları, 2021.
- *Musa ve Tek Tanrıcılık*, çev. M. Solmaz, İstanbul: Olimpos Yayınları, 2021.
- *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*, çev. G. Karahasanoğlu, İstanbul: Olimpos Yayınları, 2021.

Neden Savaş?

Caputh, Potsdam yakınları, 30 Temmuz 1932

Sevgili Profesör Freud,

Milletler Cemiyeti'nin ve bu cemiyetin Paris'teki Uluslararası Entelektüel İşbirliği Enstitüsü'nün kendi seçeceğim bir kişiyi, kendi seçebileceğim herhangi bir mesele hakkında samimi bir fikir alışverişine davet etmem yönündeki önerisi bana şu anda uygarlığın yüzleşmek zorunda olduğu tüm sorunların en inatçısı gibi gelen bir mesele üzerine sizinle görüş alışverişinde bulunmam için hoş bir fırsat veriyor. Mesele şu: İnsanlığı savaş tehdidinden kurtarmanın bir yolu var mı? Modern bilimin ilerlemesiyle birlikte, bu meselenin bildiğimiz hâliyle medeniyet için bir ölüm kalım meselesi hâline geldiği yaygın bir bilgidir; buna karşın, gösterilen tüm gayretlere rağmen, bu sorunun çözümüne yönelik her girişim içler acısı bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Dahası, görevleri bu sorunu profesyonel ve pratik olarak çözmek olanların, meseleyle başa çıkmadaki yetersizliklerinin farkına varmaya başladıklarına ve artık bilimin peşinde koşan, dünya sorunlarını uzak bir mesafeden görebilen insanların görüşlerini öğrenmeye can attıklarına inanıyorum. Bana gelince, düşüncemin merceği, insan iradesinin ve hissinin karanlık yerlerine dair hiçbir kavrayış sağlamıyor. Böylece, bu önerilen inceleme sayesinde, söz konusu soruyu açıklığa kavuşturmaya ve daha açık çözümlere dair zemini temizlemekten daha iyisini yaparak, sizin insanın içgüdüsel yaşamına ilişkin geniş kapsamlı bilginizin ışığını bu meseleye yönlendirmenizi sağlayabilirim.

Zihinsel bilimlerde meslekten olmayan kişilerin varlığını belli belirsiz tahmin edebildiği hâlde, bunların karşılıklı ilişkilerini ve sapmalarını anlamakta yetersiz kaldığı bazı psikolojik engeller mevcuttur; sizin bu engelleri ortadan kaldıracak ve az çok siyasetin kapsamı dışında kalan eğitici yöntemler önerebileceğinize inanıyorum.

Ben, milliyetçi önyargıları olmayan biri olarak, şahsen sorunun yüzeysel (yani idari) yönüyle başa çıkmanın basit bir yolu olarak uluslar arasında ortaya çıkan her çatışmayı çözmek için uluslararası rıza ile bir yasama ve yargı organı oluşturmayı görüyorum. Her ulus, bu yasama organının emirlerine uymayı, her ihtilafta onun kararlarına başvurmayı, bu kararları kayıtsız şartsız kabul etmeyi ve kararların icrası için yargı makamının gerekli gördüğü her önlemi uygulamayı taahhüt etmelidir. Ama bu noktada, henüz başlangıçta bir güçlük çıkıyor karşıma; yargı makamı, elindeki güç ile verdiği kararları uygulamada yetersiz kalacağı kadar bu kararların yargı dışı baskılarla saptırılmasına da yatkın olan beşerî bir kurumdur. Bu, hesaba katmamız gereken bir gerçektir; öyle ki hukuk ve güç kaçınılmaz olarak el ele yürür ve (hükümlerin yararına ve çıkarına verildiği) toplum, kendi hukuk idealine zorla saygı duyulmasını sağlayacak etkili bir güce sahip olduğu sürece, adli kararlar toplumun talep ettiği ideal adalete biraz daha yaklaşır. Ne var ki şu anda tartışmasız bir otorite ile kararlar vermeye ve bu kararların icrasına mutlak itaati dayatmaya yetkili herhangi bir uluslar üstü örgüte sahip olmaktan çok uzağız. Bu da beni ilk aksiyoma getiriyor: Uluslararası güvenlik arayışı, her ulusun

hareket özgürlüğünden, yani egemenliğinden, belirli bir ölçüye kadar koşulsuz teslimiyetini içerir ve başka hiçbir yolun böyle bir güvenliğe ulaştıramayacağı hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıktır.

Son on yılda bu amaca ulaşmak için gösterilen tüm çabaların bariz samimiyetlerine rağmen başarısız olmaları, bu çabaları felce uğratan güçlü psikolojik faktörlerin iş başında olduğundan şüphe duymamıza olanak bırakmıyor. Bu faktörlerden bazılarını çok uzakta aramaya gerek yok. Her ulusun yönetici sınıfının karakteristiklerinden olan iktidar hırsı, ulusal egemenliğin herhangi bir şekilde sınırlandırılmasına düşmandır. Bu siyasi güç açlığı çoğunlukla amaçları tamamen paraya odaklı, ekonomik çizgilerde dolaşan başka bir grubun faaliyetleriyle desteklenir. Her ulusta etkin olan, toplumsal kaygılara ve kısıtlamalara aldırış etmeyen, savaşı, silah üretimini ve satışını yalnızca kişisel çıkarlarını büyütmek ve kişisel otoritelerini genişletmek için bir fırsat olarak gören şahıslardan oluşan küçük ama kararlı bir grubu özellikle aklımda bulunduruyorum.

Bununla birlikte, bu bariz gerçeğin kabul edilmesi, işlerin gerçekte nasıl olduğunu takdir etme yolundaki ilk adımdır sadece. Bunu bir soru daha takip eder: Böylesine küçük bir grup, savaş durumunda zarar görmeye ve kaybetmeye hazır olan çoğunluğun iradesini kendi hırslarının hizmetine nasıl sokabiliyorlar? Bu sorunun bariz yanıtı, şu anda yönetici sınıf olan azınlığın okulları, basını ve genellikle de kiliseyi avucunun içine aldığıdır. Bu da kit-

lelerin duygularının düzenlenmesini ve yönlendirilmesini sağlayarak onları birer araç hâline getirir.

Ne var ki bu cevap bile tam bir çözüm sağlamıyor. Buradan başka bir soru ortaya çıkıyor: Bunlar nasıl oluyor da insanları böylesine vahşi bir coşkuya yöneltmekte, hatta hayatlarını feda etmeye teşvik etmekte başarılı olabiliyor? Mümkün olarak tek bir cevap var. O da insanın içinde nefret ve yok etme arzusunun olduğu. Normal zamanlarda bu tutku insanın içinde gizli bir hâlde bulunur ama olağan dışı durumlarda kendini gösterir, böylece bu tutkuyu devreye sokmak ve kolektif bir psikoz gücü kazanmasını sağlamak nispeten kolay bir iş olur. Düşündüğümüz tüm karmaşık faktörlerin en önemli noktası belki de burada yatmaktadır; bu, yalnızca insan içgüdüleri ilmi uzmanlarının çözebileceği bir muammadır.

Ve bu da bizi son sorumuza getiriyor: İnsanı nefret ve yok etme psikozuna karşı dayanıklı kılmak için zihinsel evrimini kontrol etmek mümkün müdür? Burada sadece sözüm ona uygarlaşmamış kitleleri düşünmüyorum. Tecrübe, bu feci kolektif önerilere boyun eğmeye en yatkın olanın sözde "aydınlar" olduğunu kanıtlıyor. Bunun sebebi de aydın kişinin hayatla ham hâliyle doğrudan bir temasının olmaması, hayatla en basit, en sentetik hâliyle, basılı sayfa üzerinde, karşılaşması.

Sonuç olarak, şu ana dek sadece uluslar arasındaki, uluslararası çatışmalar olarak bilinen savaşlardan söz ettim. Ama saldırgan içgüdünün başka biçimlerde ve başka koşullarda da işlediğinin gayet farkındayım. (Mesela eskiden dinî arzularla, ancak günümüzde sosyal faktörlerden

dolayı veya yine ırksal azınlıklara yönelik zulümlerden kaynaklanan iç savaşları düşünüyorum.) Ama tüm silahlı çatışmaları imkânsız kılacak yollar ve araçlar keşfetmeye yönelik en iyi fırsatlara sahip olduğumuz için, insanla insan arasındaki en tipik, en acımasız ve aşırı çatışma biçimi konusundaki ısrarım kasıtlıydı.

Yazılarınızda bu acil ve merak uyandıran sorunun tüm yönlerine dair üstü açık veya kapalı cevaplar bulabileceğimizi biliyorum. Bununla birlikte dünya barışı meselesini en son keşiflerinizin ışığında sunmanız hepimiz için en büyük hizmet olacaktır çünkü ancak böyle bir sunu yeni ve verimli eylem biçimlerinin önünü açabilir.

En içten sevgilerle,

A. Einstein

Viyana, Eylül 1932

Sevgili Profesör Einstein,

İlginizi çeken ve görünüşe göre sizden başka kişilerin de ilgisini hak eden bir konuda beni fikir alışverişine davet etmek istediğinizi duyunca, bu teklifi hemen kabul ettim. Günümüzde bilinebilirliğin sınırlarında olan, bir fizikçi olarak sizin ve bir psikolog olarak benim kendimize ait farklı bakış açılarımızın olabileceği ve aynı zemin üzerinde farklı yönlerden bir araya gelebileceğimiz bir sorun seçmenizi bekliyordum. Oysa siz insanlığı savaşın lanetinden[30] korumak için neler yapılabileceği sorusunu yönelterek beni şaşırttınız. İlk başta, pratik bir sorun gibi görünen bir şey ile, bir devlet adamı meselesi ile başa çıkamayacağım, neredeyse "başa çıkamayacağımız" yazacaktım, düşüncesi beni korkuttu. Ama sonra, bu soruyu bir doğa bilimci ve bir fizikçi olarak değil, bir insansever olarak gündeme getirdiğinizi fark ettim: Kutup kâşifi Fridtjof Nansen'ın Dünya Savaşı'nın aç ve evsiz kurbanlarına yardım götürme işini üstlenmesi gibi, siz de Milletler Cemiyeti'nin telkinlerine uyuyormuşsunuz. Ayrıca benden pratik önerilerde bulunmamı istemediğinize, sadece bir psikoloji gözlemcisi olarak savaştan kaçınma meselesini nasıl gördüğümü ortaya koymamı istediğinizi düşünüyorum. Burada yine, siz bu konuda söylenebilecek hemen hemen her şeyi söy-

30 "Das Verhängnis des Krieges." Freud burada Einstein'ın kendi sözlerinden alıntı yapsa da bu bölüm yukarıdaki sayfada farklı tercüme edilmiştir. (S.n.)

lemişsiniz. Her ne kadar rüzgârımı kesmiş olsanız da sizi takip etmekten memnuniyet duyacağım ve söylediğiniz her şeyi bildiğim veya tahmin ettiğim kadarıyla genişleterek onaylamakla yetineceğim.

"Hak" ve "güç"[31] arasındaki ilişkiyle söze başlamışsınız. Bunun araştırmamız için doğru başlangıç noktası olduğuna şüphe yok. Ama "güç" kelimesini daha kaba ve daha sert "şiddet" sözcüğüyle değiştirsem nasıl olur? Bugün hak ve şiddet antitez olarak karşımıza çıkıyor. Bununla birlikte, kolaylıkla birinin diğerinden geliştiği gösterilebilir ve en eski başlangıç noktasına döner ve bunun nasıl ortaya çıktığını görürsek, işte o zaman sorun kolayca çözülür. Bundan sonra, bilindik ve yaygın kabul edilen zeminin üzerinden sanki yeni bir şeymiş gibi geçersem, beni bağışlayın, ama argümanım bunu gerektiriyor.

Öyleyse insanlar arasındaki çıkar çatışmalarının şiddet kullanılarak çözülmesi genel bir ilkedir. Bu, tüm hayvanlar âlemi için geçerlidir; insan kendini bunun dışında tutamaz. İnsan söz konusu olduğunda, kuşkusuz, soyutlamanın en yüksek düzeyine dek varabilen ve çözümlenebilmesi için başka bir teknik gerekliymiş gibi görünen *fikir* çatışmaları da çıkar ortaya. Ancak bu sonraki bir sorundur. Başlangıçta, küçük bir insan topluluğunda kimin bir şeylere sahip olacağına veya kimin iradesinin galip geleceğine

31 Kaynak metinde hem Freud'un hem de Einstein'ın mektuplarında "Recht" ve "Macht" pek çok kez karşımıza çıkıyor. Ne yazık ki çeviride bu stilistik tekliği bozmak gerekiyordu. Çünkü "Recht" sözcüğünün duruma göre "hak", "doğru", "hukuk", "adalet" gibi farklı anlamları olabilirken, "Macht" sözcüğü "güç", "kuvvet", "kudret" gibi farklı şekillerde tercüme edilebilir. (S.n.)

karar veren, üstün kas gücüydü. Kas gücü kısa sürede sona ulaştı ve yerini alet kullanımına bıraktı: Kazanan, daha iyi silahlara sahip olan veya onları daha ustaca kullanan kişi oldu. Zihinsel üstünlük, silahların ortaya çıktığı andan itibaren, kaba kas gücünün yerini almaya başlamıştı bile. Buna karşın çatışmanın nihai amacı aynı kaldı: Taraflardan biri, aldığı zarar ve gücünün felce uğratılması nedeniyle iddiasından veya itirazından vazgeçmek zorunda kalacaktı. Bu amaca en kolay, galip gelenin şiddeti rakibini kalıcı olarak ortadan kaldırırsa, yani onu öldürürse ulaşılır. Bunun iki avantajı vardı: Yeniden bir muhalefet gösteremezdi ve onun kaderi, başkalarını onunla aynı yolu izlemekten caydırırdı. Buna ek olarak, bir düşmanı öldürmek, ileride bahsedeceğim içgüdüsel bir eğilimi tatmin ederdi. Öldürme niyetine, düşmanı korku içinde canlı bırakarak yararlı hizmetlerde kullanılabileceği düşüncesiyle karşı çıkılabilir. Bu durumda galip gelenin şiddeti, karşısındaki öldürmek yerine ona boyun eğdirmekle yetinmiş olur. Düşmanın hayatını bağışlama fikrinin çıkış noktası buydu ancak bundan sonra galip gelen, mağlup rakibinin gizlenmiş intikama susamışlığını hesaba katmak zorunda kalmış ve kendi güvenliğinin bir kısmını feda etmiştir.

Yani meselenin başlangıcı şöyleydi: Kimin gücü daha büyükse, onun tahakkümü, kaba şiddetle veya zekânın desteklediği şiddetle tahakküm, daha büyüktür. Bildiğimiz üzere, bu rejim, evrim sürecinde değişmiştir. Şiddetten hakka veya hukuka götüren bir yol vardı. Neydi o yol? Benim inancıma göre tek bir yol mevcuttu: Birkaç zayıf kişinin birleşmesinin tek bir bireyin üstün gücüyle re-

kabet edebileceği gerçeğine götüren yol. "L'union fait la force."[32] Şiddeti birlik kırabilirdi ve birleşenlerin gücü, artık tek bir bireyin şiddetini değil, hukuku temsil ederdi. Böylece topluluğun gücünün adalet olduğunu görüyoruz. Bu yine şiddettir ve kendisine direnen bireylere yöneltilmeye hazırdır; aynı yöntemlerle işler ve aynı amaçları izler. Tek gerçek fark, galip gelen artık tek bir bireyin değil, bir topluluğun şiddetidir. Ama şiddetten, bu yeni hak veya adalete geçişin gerçekleşebilmesi için psikolojik bir koşulun yerine getirilmesi gerekir. Çoğunluğun birliği istikrarlı ve kalıcı olmalıdır. Eğer sadece tek bir baskın bireyle mücadele etme amacıyla ortaya çıkıp o alt edildikten sonra dağılırsa, işte o zaman hiçbir şey başarılamaz. Gücünün üstün olduğunu düşünen sıradaki kişi, bir kez daha şiddet yoluyla bir egemenlik kurmaya çalışacak ve bu oyun sonsuza kadar tekrarlanacaktır. Topluluk kalıcı olarak korunmalı, örgütlenmeli, isyan riskini öngören yönetmelikler hazırlamalı ve bu yönetmeliklere, yasalara, saygı gösterilmesini sağlamak ve yasal şiddet eylemlerinin uygulanmasını denetlemek için yetkilileri harekete geçirmelidir. Böyle bir çıkarlar topluluğunun tanınması, birleşmiş bir insan grubunun fertleri arasındaki duygusal bağların, gücün gerçek kaynağı olan toplumsal duyguların, büyümesini sağlar.

Bu noktada, gerekli olan her şeye zaten sahip olduğumuzu düşünüyorum: Gücün, fertler arasındaki duygusal bağlar ile bir arada tutulan daha geniş bir birliğe aktarılması

32 Birlikten kuvvet doğar. (ç.n.)

sayesinde üstesinden gelinecek şiddet. Söylenecek olan, bunun genişletilmesinden ve tekrarından ibaret olacaktır.

Topluluk yalnızca birkaç eşit derecede güçlü bireyden oluştuğu sürece durum basittir. Eğer toplumsal hayatın güvenliği garanti altına alınacaksa, bir birliğin kanunları her bireyin, gücünü şiddete çevirecek kişisel özgürlüğünden ne ölçüde vazgeçmesi gerektiğini belirleyecektir. Ancak böyle bir durum yalnızca teoride düşünülebilir. Gerçekte ise durum, topluluğun en başından beri eşit güçte unsurlar, erkekler ve kadınlar, ebeveynler ve çocuklar, içermesi ile çok geçmeden efendi ve kölelere dönüşen galip ve mağlupları da içine aldığı gerçeğiyle birlikte karmaşıklaşır. O zaman toplumun adaleti, elde edilen eşit olmayan güç derecelerinin bir ifadesi hâline gelir; yasalar, hüküm süren fertler tarafından ve yine kendileri için yapılır, bu yasalara tabi olanların haklarına ise çok az yer verilir. O günden bugüne, toplumda hukuk meseleleri üzerindeki huzursuzluğun kaynağı olan ama aynı zamanda da hukukun daha da gelişmesine yol açan iki faktör vardır iş başında. Birincisi, yönetimdekilerden bazıları kendilerini, herkes için geçerli olan yasakların üzerine koymaya, yani hukukun egemenliğinden şiddetin egemenliğine geri dönmeye çalışırlar. İkincisi, grubun ezilen fertleri, daha fazla güç elde etmek ve bu yönde meydana gelen değişikliklerin yasalarda tanınması için sürekli bir gayret gösterirler, yani eşit olmayan adaletten, herkes için adalet anlayışına doğru ilerlemeye çalışırlar. Bu ikinci eğilim, bir dizi tarihî faktörün bir sonucu olarak ortaya çıkabileceği gibi, bir toplum içinde gerçek bir güç kayması gerçekleşirse özellikle

önem kazanır. Bu durumda hukuk, yavaş yavaş yeni güç dağılımına göre uyarlanabilir veya daha sık olduğu üzere, yönetici sınıf bu değişikliği kabul etmek istemez, böylece bunu isyan ve hukukun geçici olarak askıya alınması ve yeni bir hukukun üstünlüğünün kurulmasıyla sonuçlanacak yeni şiddet yoluyla çözüm girişimleri ile iç savaş takip eder. Yasa değişikliklerinin ortaya çıkabileceği ve dışa vurumunun daima barışçıl olduğu bir başka kaynak daha vardır: Bu, toplum fertlerinin kültürel dönüşümünde yatar. Ama bu başka bir bağlantıya aittir ve daha sonra ele alınması gerekmektedir.

Böylece, bir toplum içinde bile çıkar çatışmalarının şiddet ile çözümünden kaçınılamadığını görüyoruz. Buna karşın insanların bir arada yaşadığı yerlerde kaçınılmaz olan günlük ihtiyaçlar ve ortak kaygılar, bu tür mücadeleleri hızlı bir şekilde sonuca ulaştırma eğilimine neden olurlar ve bu koşullar altında barışçıl bir çözümün bulunma olasılığı artar. Yine de insan ırkının tarihine baktığımızda, bir toplum ile bir veya birkaç başka toplum arasında, daha büyük gruplar ve daha küçük gruplar arasında, şehirler, eyaletler, ırklar, uluslar, imparatorluklar arasında, hemen hemen her zaman silah zoru ile çözülen sonsuz bir dizi çatışmanın var olduğunu görürüz. Bu tür savaşlar ya yağmayla ya da taraflardan birinin tamamen yıkılıp fethedilmesiyle sonuçlanır. Fetih savaşları konusunda kapsamlı bir yargıya varmak imkânsız. Örneğin, Moğolların ve Türklerinki gibi bazı fetihler kötülükten başka bir şey getirmemişti. Diğerleri ise, bunların aksine, şiddet kullanımının imkânsız hâle getirildiği ve yeni bir

hukuk sisteminin, çatışmaların çözüme ulaşmasını sağladığı daha büyük birimler kurarak, şiddettin hukuka dönüşmesine katkıda bulunmuştu. Bu şekilde Romalıların fetihleri, Akdeniz çevresindeki ülkelere paha biçilemez *Pax Romana*[33] getirmişti ve Fransız krallarının egemenliklerini genişletme açgözlülüğü, barış içinde birleşmiş ve gelişen bir Fransa yarattı. Her ne kadar kulağa çelişkili gelse de güçlü bir merkezî hükümet daha fazla savaşı imkânsız kılacağı büyük birimler oluşturacak bir konumda olduğundan, savaşın hevesle arzu edilen "ebedî" barış saltanatını kurmanın uygunsuz bir yolu olmadığı kabul edilmelidir. Yine de fetihlerin sonuçları kural olarak kısa ömürlü olduğundan, bu amaç başarısız olur: Yeni oluşturulan birimler, genellikle şiddetle birleştirilen kısımlardaki uyum eksikliğinden dolayı bir kez daha dağılır. Dahası, şimdiye dek, fethin oluşturduğu birimler, önemli ölçülerde de olsalar, kısmî olmuşlardır sadece ve bunlar arasındaki çatışmalar, her zamankinden daha şiddetli çözüm çağrılarına ihtiyaç duymuştur. Dolayısıyla, tüm bu savaş benzeri çabaların sonucu, yalnızca, insan ırkının çok sayıda ve aslında bitmeyen küçük savaşları, nadir ama çok daha yıkıcı olan büyük ölçekli savaşlarla değiştirmiş olmasıdır.

Zamanımıza dönecek olursak, sizin daha kısa yoldan ulaştığınız sonuca varıyoruz. Savaşlar ancak, tüm çıkar çatışmalarında hüküm verme hakkının devredileceği merkezî bir otorite kurmak için insanlığın birleşmesi hâlinde kesin olarak önlenecektir. Bunda açıkça iki ayrı gereklilik söz konusudur: Bir üst makamın yaratılması ve ona gerekli

33 Roma barışı. (ç.n.)

gücün verilmesi. Biri olmadan diğeri hiçbir işe yaramaz. Milletler Cemiyeti bu tür bir örgütlenme olarak tasarlanmıştır ama ikinci koşul yerine getirilmemiştir. Milletler Cemiyeti'inin kendi başına bir gücü yoktur, gücü ancak birliğin üyeleri olan ayrı devletler birleşirse elde edebilir. Ve şu anda bu pek olası gibi görünmüyor. Bununla birlikte, bunun, öncesinde nadiren (hatta belki de asla böyle bir ölçekte gerçekleştirilmemiş olan) cesur bir girişim olduğu gerçeği göz ardı edilirse, Milletler Cemiyeti kurumu tamamen anlaşılmaz olacaktır. Başka türlü iktidar sahibi olmaya dayanan otoriteyi (yani zorlayıcı etkiyi) zihnin belirli idealist tutumlarına başvurmaya dayandırma girişimidir bu. Bir topluluğu iki şeyin bir arada tuttuğunu gördük: Şiddetin zorlayıcı gücü ve fertleri arasındaki duygusal bağlar (bunun teknik adı özdeşleşmedir). Bu faktörlerden biri olmadığında, toplumu muhtemelen diğeri bir arada tutabilir. Başvurulan fikirler, elbette, ancak üyeler arasındaki önemli yakınlıkları belirttiği takdirde bir anlam ifade edebilir ve böylece bu tür fikirlerin ne kadar güçlü olabileceği sorusu çıkar ortaya. Tarih bize bunların bir dereceye kadar etkili olduklarını öğretir. Örneğin, Yunan Amfisiyonik Konseyi, Kehanetleri ve Oyunları'nda çok güçlü bir şekilde ifade edilen bir fikir olan Panhelenik fikir, Yunanlılar arasındaki savaş geleneklerini hafifletecek kadar güçlüydü, buna karşın belli ki Yunan ulusunun farklı kesimleri arasındaki savaş benzeri anlaşmazlıkları önleyecek ve hatta bir şehrin veya şehirler konfederasyonunun bir rakibe karşı avantaj elde etmek amacıyla düşman Perslerle ittifak kurmasını engelleyecek kadar güçlü değildi. Hristiyanlar arasındaki

duygu birliği de güçlü olduğu hâlde, Rönesans döneminde büyüklü küçüklü Hristiyan devletleri, birbirleriyle olan savaşlarında Sultan'dan yardım istemekten alıkoyamadı. Bugün ise böyle birleştirici bir otorite uygulaması beklenebilecek herhangi bir fikir de mevcut değil. Gerçekten de şu anda ulusları etkisi altına alan ulusal ideallerin aksi yönde işlediği çok açık. Kimileri, komünist düşünce biçimleri evrensel olarak kabul görmediği takdirde savaşı bitirmenin mümkün olmayacağına dair kehanetlerde bulunmaya meyilliler. Ne var ki bu amaç her halükârda bugün çok uzak bir hedeftir ve belki de bu amaca ancak en korkunç iç savaşlardan sonra ulaşılabilir. Dolayısıyla, gerçek gücün yerine fikirlerin gücünü koyma girişimi, şu an için başarısızlığa mahkûm görünüyor. Hukukun aslen kaba kuvvet olduğu ve bugün bile şiddetin desteği olmadan hiçbir şey yapamayacağı gerçeğini göz ardı edersek, yanlış bir hesap yapmış oluruz.

Şimdi, bir başka yorumunuza açıklama ekleyerek mektubuma devam edebilirim. İnsanları savaş konusunda heveslendirmenin böylesine kolay olmasına şaşırdığınızı ifade ediyor ve onlarda işleyişte olan bir şeyler, savaş çığırtkanlarının çabalarını yarı yarıya karşılayan bir nefret ve yıkım içgüdüsü, olduğuna dair şüphelerinizi ekliyorsunuz. Bir kez daha, sadece size katıldığımı ekleyebilirim. Biz de böyle bir içgüdünün varlığına inanıyoruz ve aslında son birkaç yıldır bunun tezahürlerini incelemekle meşgulüz. Bu fırsatı kullanarak, psikanaliz alanında çalışanların, pek çok deneme ve pek çok fikir dalgalanmasından sonra

ulaştığı içgüdüler kuramının bir bölümünü size sunmama izin verir misiniz?

Hipotezimize göre insan içgüdülerinin yalnızca iki türü vardır: Korumaya ve birleştirmeye çalışan, Platon'un *Sempozyum*'unda kullandığı "Eros" anlamındaki "erotik" veya yaygın "cinsellik" kavramının kasıtlı bir uzantısı ile "cinsel" dediğimiz, içgüdüler ile yok etmeye ve öldürmeye çalışan, saldırgan veya yıkıcı içgüdü olarak gruplandırdığımız içgüdüler. Gördüğünüz üzere bu, aslında sizin bilgi alanınızda rol oynayan çekme ve itme kutupluluğuyla bazı temel ilişkileri olabilecek, Sevgi ve Nefret arasındaki evrensel bilinirliği olan karşıtlığın kuramsal olarak açıklanmasından ibarettir. Yine de iyi ve kötünün etik yargılarını ortaya koyarken çok aceleci olmamalıyız. Bu içgüdülerin hiçbiri bir diğerinden daha az önemli değildir; yaşam olgusu, her ikisinin eşzamanlı veya karşılıklı olarak zıt eylemlerinden doğar. Yani öyle görünüyor ki tek türden bir içgüdü, tek başına neredeyse işleyemez; ona daima diğer taraftan, amacını değiştiren veya bazı durumlarda bu amaca ulaşmasını sağlayan belirli bir miktar eşlik eder (veya bizim adlandırdığımız şekliyle, içine karışır). Bu nedenle, örneğin, kendini koruma içgüdüsü kesinlikle erotik bir türdür, ancak yine de amacını gerçekleştirmek istiyorsa, saldırganlık da emrinde olmalıdır. Aynı şekilde, sevme içgüdüsü bir nesneye yöneltildiğinde, kişi o nesneye herhangi bir şekilde sahip olmak istiyorsa, sahip olma içgüdüsünün katkısına da bir miktar ihtiyaç duyar. Aslında bizi bunca zamandır bu içgüdüleri tanımaktan alıkoyan

şey, bu iki içgüdü sınıfını gerçek dışavurumlarında birbirlerinden ayırmanın zorluğudur.

Beni biraz daha ileri doğru takip ederseniz, insan eylemlerinin farklı türden bir başka karmaşıklığa tabi olduğunu göreceksiniz. Bir eylemin (kendi içinde Eros ve yıkıcılıktan oluşan) tek bir içgüdüsel dürtünün işi olması çok enderdir. Bir eylemi mümkün kılmak için, kural olarak, böyle bileşik güdülerin birleşmesi gereklidir. Bu, sizin alanınızdaki bir uzman olan, klasik çağımızda Göttingen'de fizik eğitimi veren, gerçi belki de bir fizikçiden ziyade bir psikolog olarak dikken çeken, Profesör G.C. Lichtenberg[34] tarafından uzun zaman önce fark edilmişti. Bir *Güdü Pusulası* icat etti ve şunları kaleme aldı: "Bizi herhangi bir şeyi yapmaya iten güdüler otuz iki rüzgâr gibi sıralanabilir ve benzer şekilde isimlendirilebilir: Örneğin, 'ekmek-ekmek-şöhret' veya 'şöhret-şöhret-ekmek' gibi." Öyle ki insanlar savaşa kışkırtıldıklarında, bunu onaylayacak çok sayıda güdüleri olabilir. Bunlar, bazıları asil, bazıları bayağı, bazıları açıkça ilan edilmiş, bazıları ise hiç bahsedilmeyen güdüler olabilir. Hepsini saymaya gerek yok. Saldırganlık ve yok etme arzusu da kesinlikle bunların arasında yer alır: Tarihteki ve gündelik yaşamımızdaki sayısız zulüm, onun varlığının ve gücünün kefilidir. Bu yıkıcı dürtülerin tatmini, elbette erotik ve idealist türden başka dürtülerin de işin içine karışmasıyla kolaylaştırılır. Geçmişin vahşet-

34 Georg Christoph Lichtenberg (1742-99), Freud'un en sevdiği yazarlardandı. Yukarıdaki alıntıya, espriler üzerine olan kitabında (1905c) da yer vermişti. Söz konusu kitapta Lichtenberg'in pek çok vecizesi bulunmaktadır. (S.n.)

lerini okuduğumuz zaman, bazen idealist saiklerin sadece yıkıcı iştahlara bir mazeret olarak hizmet ettikleri anlaşılır ve bazen, örneğin, Engizisyon gaddarlıkları söz konusu olduğunda, idealist güdüler kendilerini bilinçte ileri iter ve yıkıcı güdüler onlara bilinçdışı bir destek veriyormuş gibi görünür. Bunların her ikisi de doğru olabilir.

Teorilerimize değil de savaşın önlenmesine olan ilginizi kötüye kullanmış olabilirim. Buna karşın, yaygınlığı hiçbir şekilde önemine eşit olmayan yıkıcı içgüdümüz üzerinde biraz daha durmak istiyorum. Küçük bir varsayım sonucunda, bu içgüdünün her canlıda işleyişte olduğunu, onu mahvetmeye ve yaşamı cansız maddeden oluşuna ilk durumuna indirgemeye çalıştığını düşündük. Yani bu içgüdü, ciddi anlamda ölüm içgüdüsü olarak adlandırılmayı hak ediyor, erotik içgüdüler ise onun aksine yaşama gayretini temsil ediyor. Ölüm içgüdüsü özel vasıtalar yardımıyla dışarıya, nesnelere yöneldiğinde, yok etme içgüdüsüne dönüşür. Organizma, deyim yerindeyse, kendi dışındaki bir yaşamı yok ederek kendi yaşamını sürdürür. Ölüm içgüdüsünün bir kısmı, ayrıca organizma içinde işler vaziyette kalır, işte biz de yok etme içgüdüsünün bu içselleştirilmesine kadar pek çok normal ve patolojik olgunun izini sürmeye çalıştık. Hatta vicdanın kökenini bu saldırganlığın içe doğru saptırılmasına bağlama sapkınlığıyla bile suçlandık. Bu sürecin çok ileri götürülmesinin hiçbir şekilde önemsiz olmadığını fark edeceksiniz: Bu kesinlikle sağlıksızdır. Öte yandan bu güçler, dış dünyada yıkıma dönerse, organizma rahatlayacak ve etkisi faydalı olacaktır. Bu, mücadele ettiğimiz tüm çirkin ve tehlikeli dürtüler

için biyolojik bir gerekçe olacaktır. Kabul edilmelidir ki bu dürtüler, bizim onlara karşı gösterdiğimiz direnişten çok daha fazla yakınlardır Doğa'ya ve bunun için de bir açıklama bulunması gerekir. Size belki de teorilerimiz bir tür mitoloji gibi, hatta bu durumda hiç hoşa gitmeyecek bir mitoloji gibi gelebilir. Ama her bilim nihayetinde bunun gibi bir tür mitolojiye varmaz mı? Bugün sizin fiziğiniz için de aynı şey söylenemez mi?

Demek ki amacımıza yönelik olarak söylenenlerden şu çıkıyor: İnsanların saldırgan eğilimlerinden kurtulmaya çalışmanın bir faydası yoktur. Bize, doğanın insanın ihtiyaç duyduğu her şeyi bolca sağladığı, dünyanın bazı mutlu bölgelerinde, hayatlarını sükûnet içinde geçiren ve ne zorlama ne de saldırganlık bilen ırkların olduğu söylenmişti. Buna inanmakta güçlük çekiyorum ve bu talihli varlıklardan daha çok olduğunu duymak beni sevindirirdi. Rus komünistleri de tüm maddi ihtiyaçların karşılanmasını garanti ederek ve toplumun tüm fertleri arasında diğer açılardan eşitlik sağlayarak insan saldırganlığını ortadan kaldırabilmeyi umuyorlar. Bana kalırsa, bu bir yanılsamadır. Kendileri bugün özenle silahlanmış durumdalar ve destekçilerini bir arada tutmak için kullandıkları yöntemlerin en önemlisi, sınırlarının ötesindeki herkese yönelik nefretleridir. Her halükârda, sizin de belirttiğiniz gibi, saldırgan insani dürtülerden tamamen kurtulmak söz konusu değildir; bu dürtüleri savaşta ifade bulmalarına gerek kalmayacak şekilde oyalamaya çalışmak yeterli olacaktır.

Mitolojik içgüdü teorimiz, *dolaylı* savaş yöntemleri için bir formül bulmamızı kolaylaştırıyor. Savaşa girme

isteği, yok etme içgüdüsünün bir etkisiyle, yapılabilecek en bariz şey, düşmanı Eros'u ona karşı devreye sokmak olacaktır. İnsanlar arasındaki duygusal bağların gelişmesini teşvik eden her şey savaşa karşı etkin hâle getirilmelidir. Bu bağlar iki türlü olabilir: Her şeyden önce, cinsel bir amaç söz konusu olmasa da sevgi duyulan bir nesneye yönelik ilişkilere benzer ilişkiler mevcuttur. Psikanalizin bu bağlamda sevgiden bahsetmekten utanmasına gerek yoktur çünkü din de aynı sözcükleri kullanır: "Komşunu kendini sever gibi seveceksin." Ne var ki bunu söylemesi, uygulamaktan daha kolaydır.[35] İkinci tür duygusal bağ ise özdeşleşme yoluyla olandır. İnsanları önemli çıkarları paylaşmaya iten her şey, bu duygu toplumunu, bu özdeşleşmeleri üretir. Ve insan toplumunun yapısı büyük ölçüde onlara dayanmaktadır.

Yetkinin kötüye kullanılmasıyla ilgili şikâyetiniz, beni savaş eğilimiyle dolaylı olarak mücadeleye yönelik başka bir öneriye getiriyor: İnsanların doğuştan gelen ve ortadan kaldırılamaz bir eşitsizliğe sahip olduğunun bir örneği, liderler ve takipçiler olmak üzere iki sınıfa ayrılmaya meyilli olmalarıdır. Büyük çoğunluğu, takipçiler sınıfı oluşturur; kendileri adına karar verecek ve çoğunlukla kayıtsız şartsız boyun eğecekleri bir otoriteye ihtiyaç duyarlar. Bu da bağımsız zihinleri olan, sindirilmeye açık olmayan ve gerçeğin peşinde koşmaya hevesli, görevi, bağımlı kitlelere yön vermek olan bir üst tabakayı eğitmeye şimdiye dek olduğundan çok daha fazla özen gösterilmesi gerektiğini

35 Karşılaştırma: *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları* (1930a) eserinin 5. bölümü. (S.n.)

gösterir. Oysa devletin yürütme erkinin gaspları ve kilisenin düşünce özgürlüğüne koyduğu yasaklar, böyle bir sınıfın oluşmasına hiç de elverişli değildir. Nesnelerin ideal durumu, elbette, içgüdüsel yaşamlarını aklın diktatörlüğüne tabi kılmış bir insan topluluğu olacaktır. Aralarında hiçbir duygusal bağ olmasa bile, başka hiçbir şey insanları bu kadar tam ve bu kadar azimli bir şekilde birleştiremezdi. Ama bu, her ne olursa olsun ütopik bir beklentidir. Hiç şüphesiz savaşı önlemenin diğer dolaylı yöntemleri, hızlı bir başarı vadetmeseler de biraz daha uygulanabilirdir. Öyle ki insanın aklına, unu, insanların aç kalmalarına neden olacak kadar yavaş öğüten değirmenlerin görüntüsü gibi nahoş bir tablo geliyor.

Gördüğünüz üzere, maddeci olmayan bir teorisyen acil bir pratik sorun hakkında tavsiye verilmeye davet edildiğinde, sonuç pek de verimli olmuyor. Her özel durumda, eldeki her türlü tehlikeyi karşılamaya kendini adamak daha iyi bir plandır. Bununla birlikte, mektubunuzda bahsetmediğiniz ama beni özellikle ilgilendiren bir meseleyi daha tartışmak istiyorum. Neden siz, ben ve başka birçok insan savaşa bu denli şiddetli bir şekilde isyan ediyoruz? Neden savaşı da hayatın birçok acı verici felaketinden biri olarak kabul etmiyoruz? Nihayetinde bir şeyin iyi bir biyolojik temelinin olması ve pratikte neredeyse kaçınılamaz olması oldukça doğal bir şey gibi görünüyor. Bu soruyu sorduğum için şaşırmayın. Böyle bir soruşturmanın amacı doğrultusunda, kişinin kendiliğinden bir tarafsızlık maskesi takmasına izin verilebilir. Sorumun cevabı şöyle olacak: Herkesin kendi hayatına sahip olma hakkı olduğu için, savaş umut

dolu insanları hayattan kopardığı için, insanları bireysel olarak aşağılayıcı durumlara soktuğu için, onları kendi iradelerinin dışında diğer insanları öldürmeye zorladığı için ve insanlığın emekleriyle üretilmiş değerli maddi nesneleri yok ettiği için savaşa bu şekilde tepki veriyoruz. Bunun dışında, bugünkü hâliyle savaşın artık eski kahramanlık ideallerine ulaşmak için bir fırsat olmadığı ve yıkım araçlarının kusursuzluğu nedeniyle gelecekteki bir savaşın düşmanların birinin veya belki de her ikisinin de yok edilmesini gerektirebileceği gibi başka sebepler de gösterilebilir. Tüm bunlar doğrudur, hatta o kadar tartışmasız bir şekilde doğrudur ki, savaşın yürütülmesinin henüz oybirliğiyle reddedilmemiş olmasına şaşırılabilir ancak. Şüphesiz bu noktalardan biri veya ikisi üzerine tartışmak mümkündür. Bir toplumun bireysel hayattan üzerinde tasarrufta bulunma hakkına sahip olup olmayacağı sorgulanabilir, her savaş eşit derecede kınamaya açık değildir; diğerlerini acımasızca yok etmeye hazırlanan ülkeler ve uluslar var olduğu sürece, diğerlerinin de savaş için silahlandırılmaları gerekir. Ancak bu konuların hiçbiri üzerinde durmayacağım; sizin benimle tartışmak istediğiniz şeyler bunlar değil, zaten benim aklımda farklı bir şey var. Kanaatimce savaşa karşı isyan etmemizin asıl sebebi, isyan etmekten kendimizi alamamamızdır. Bizler barış yanlısıyız, çünkü organik sebeplerden dolayı öyle olmaya mecburuz. Ve böylece bu tavrımızı haklı çıkarmak için argümanlar üretmekte hiçbir zorluk çekmeyiz.

Bunun biraz açıklama gerektirdiğine hiç şüphe yok. Benim inancım bu. İnsanlık, hesaplanamaz çağlardır bir kültür

evrimi sürecinden geçmekte. (Biliyorum ki bazı insanlar "uygarlık" terimini kullanmayı tercih ediyor.) Geldiğimiz noktanın en iyi tarafını ve çektiklerimizin büyük bir kısmını bu sürece borçluyuz. Hem sebepleri ve başlangıçları hem de sonucu belirsiz olsa da bazı özelliklerinin algılanması kolay. Birden fazla cinsel işlevi bozabileceği için belki de insanlığın yok olmasına yol açabilir; eğitilmemiş ırklar ve nüfusun geri kalmış tabakaları, kültür düzeyi yüksek olanlardan daha hızlı çoğalırlar. Bu süreç belki de bazı hayvan türlerinin evcilleştirilmesiyle karşılaştırılabilir ve buna şüphesiz fiziksel değişimler eşlik eder, buna karşın uygarlık evriminin bu türden organik bir süreç olduğu fikrine hâlâ yabancıyız. Uygarlık süreciyle birlikte gelen ruhsal değişimler çarpıcı ve nettir. İçgüdüsel amaçların kademeli olarak yer değiştirmesinden ve içgüdüsel dürtülerin kısıtlanmasından meydana gelirler. Atalarımıza hoş gelen duyumlar, bizim için önemsiz, hatta katlanılamaz hâle gelmiştir; etik ve estetik ideallerimizdeki değişikliklerin organik temelleri vardır. Görünüşe göre uygarlığın psikolojik özelliklerinden en önemli ikisi şunlardır: Biri, içgüdüsel yaşamı yönetmeye başlayan zekânın güçlendirilmesi; ikincisi, sonuç olarak ortaya çıkan tüm avantaj ve tehlikeleriyle birlikte saldırgan dürtülerin içselleştirilmesi. Savaş ise uygarlık sürecinin bize dayattığı ruhsal tutuma karşı kaba bir muhalefet içinde, biz de bu nedenle ona isyan etmeye mahkûmuz çünkü artık buna katlanamıyoruz. Bu yalnızca entelektüel ve duygusal bir reddediş değil; biz barış yanlılarının savaşa karşı yapısal bir hoşgörüsüzlüğümüz var ve huyumuz âdeta en yüksek derecesine

ulaşmış. Gerçekten de sanki savaşta estetik standartların düşürülmesi, isyanımızda savaşın gaddarlığından çok daha küçük bir rol oynuyor.

Peki, insanların geri kalanının barış yanlısı olması için daha ne kadar beklememiz gerekecek? Söyleyemeyiz. Ama bu iki faktörün, yani kültürel tutumun ve gelecekteki bir savaşın sonuçlarına ilişkin haklı korkunun, ölçülebilir bir süre içinde savaşın sürdürülmesine son vereceğini ummak ütopik olmayabilir. Bunun hangi doğrudan veya dolaylı yollardan gerçekleşeceğini tahmin edemeyiz. Ama şunu söyleyebiliriz: Uygarlığın gelişmesini teşvik eden her şey, aynı zamanda savaşa karşı da işe yarar.[36]

Söylediklerim sizi hayal kırıklığına uğrattıysa, beni affedeceğinize inanıyor ve saygılarımı sunuyorum.

En içten sevgilerle,
Sigm. Freud

36 "Uygarlık süreci" fikri, Freud'un çok erken dönemlerine kadar takip edilebilir. Ama bu fikri geliştirmeyi sürdürmüştür. Bu, farklı şekilde de olsa *Musa ve Tek Tanrıcılık*'ın üçüncü denemesinde, özellikle de II. bölümün C kısmında belirgin bir şekilde yer alır. Musa'nın (Akhenaton'dan türetilen) dininde gösterildiği üzere, iki ana özelliği burada belirtilenle aynıdır: Entelektüel yaşamın güçlenmesi ve içgüdülerin terk edilmesi. (S.n.)

SIGMUND FREUD

Bir Yanılsamanın Geleceği ve Neden Savaş?

Freud'un, biri 1927 yılında yazılmış *Bir Yanılsamanın Geleceği* ile diğeri 1932 tarihli Albert Einstein ile mektuplaşması olan *Neden Savaş?* isimli iki eseri de aradan geçen yüzyıla yakın bir süreye rağmen güncelliklerini ve değerlerini koruyor.

Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*'nde daha sonra kapsamlı olarak ele alacağı uygarlık meselesine ince bir giriş yapıyor. Uygarlık, varlığını, insanlığın korkularından ve bu korkularını dindirme ihtiyaçlarından ortaya çıkan dinî öğretilere mi borçlu? Psikanalizin, Tanrı inancına dair ortaya koyduğu devrim niteliğindeki ilkeler ortadayken bunu savunabilir miyiz? Freud, bu can alıcı soruları çalışmasının merkezine koyarak bir süreç olarak ele aldığı uygarlık ve tanrısal inanç arasında amansız bir diyalog kuruyor.

Einstein ile Freud arasında, "İnsanlar neden savaşır?" sorusuna yanıt arayan yazışmalara dayanan *Neden Savaş?* ise her iki deha tarafından ortaya konan önermelerin bugün hâlâ geçerli olduğu entelektüel bir şölen. Freud, yasanın, insanın savaşma arzusu karşısındaki rolünü insanın bilinçaltı ve doğuştan gelen ilksel dürtüleriyle açıkladığı argümanına şöyle nihayet veriyor:

"Hukukun aslen kaba kuvvet olduğu ve bugün bile şiddetin desteği olmadan hiçbir şey yapamayacağı gerçeğini göz ardı edersek, yanlış bir hesap yapmış oluruz."

ISBN 978-625-6029-15-6
9 786256 029156
OLİMPOS
www.olimposdukkan.com
/olimposyayinlari
/olimposyayinlari
/olimposyayinlari
/olimposyayin